

● પુપયજકાર ●

પૂ. આ. શ્રી સુબોધસૂરિ. મ.

ના વિનયે

પૂ. મુનિરાજ શ્રી અરૂણવિજય. મ.

પાપ ની સજા ભાટે

મનુષ્ય ગતિ

દેવગતિ

નરકગતિ

કૃપ

તિર્યગતિ

અસત્યનું સ્વરૂપ અને ફળ

વિ. સં. ૨૦૪૫

શ્રાવણ સુદ ૧૧

(૧)

તા. ૧૩-૮-૮૯

રવિવાર

પ્રવચન-૫

અસત્યનું સ્વરૂપ અને ક્ષણ

નિચ્ચ કાલઽપ્પમ-ત્તળં, મુસાવાય વિવજ્જળં ।
માસિયઠ્ઠવં હિયં સચ્ચં, નિચ્ચાઽઽઉત્તેણ દુક્કરં ॥

૫. પૂ. પરમ વંદનીય પરમપિતા પરમાત્મા ચરમ તીર્થંકર
શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના ચરણારવિંદમાં નમસ્કાર
પૂર્વક....

નિરંતર અપ્રમત્ત બનીને સદા સાવધાન રહીને અસત્યનો ત્યાગ
કરવાનું અને સત્ય બોલવાનું કઠણ જરૂર છે, પરંતુ કષ્ટસાધ્ય જે વાત
હોય તેને પણ સાધનામાં સહજ અને સરળ બનાવવી એજ સાધનાની
વિશેષતા છે.

વચન યોગવાળા જીવો :-

ચોરાસી લાખ જીવ્યોનીમાં ચારેય ગતિ અને પાંચ જાતિમાં
ભટકતો-પરિભ્રમણ કરતો જીવ, અનન્તવાર જન્મે છે અને મરે છે,
પોતે જાતે જ કરેલા શુભ અને અશુભ કર્મોનાં સારાં-ખોટા ક્ષણ ભોગવે
છે અને સુખ-દુઃખ સહન કરે છે. એકેન્દ્રિયમાં અનન્ત જન્મ-મરણ
થયાં. એ રીતે સઘળા જીવોએ બધાંજ ક્ષેત્રોમાં, બધી જાતિઓમાં,
બધાં ઉત્પત્તિસ્થાનોમાં અનન્તીવાર જન્મ-મરણ કર્યાં છે. સંસારી જીવને
સંસારમાં રહેવા માટે કોઈને કોઈ કાયા (શરીર)ની જરૂર રહે છે જ.
શરીર વિના જીવ સંસારમાં રહી શકે નહિ. શરીરની જેમ જીવ, વચન
અને મન પણ ધારણ કરે છે. એકેન્દ્રિય સ્થાવરમાં માત્ર શરીરજ
હોય છે. મન અને વચન બંનેમાંથી કોઈ હોતું નથી.

વિકલેન્દ્રિયમાં બે, ત્રણ અને ચાર ઈન્દ્રિયોવાળા જીવોને કાયા
ઉપરાંત વચનનો યોગ મળે છે પણ ત્યાં મન નથી. બીજી રસનેન્દ્રિય
(જીભ) મળી હોય છે. જે ખાવા-પીવાનું કે લાખા બોલવાનું કામ કરે

અનુવાદક—પ્રા. ચન્દ્રહાસ ત્રિવેદી

છે. છ પર્યાપ્તિઓમાં જીવ ભાષા પર્યાપ્તિ પાંચમા ક્રમે બનાવે છે. દસ પ્રાણોમાં એ જીવ ભાષાને વચન રૂપે પ્રયોગ કરે છે. વિકલ્પેન્દ્રિયમાં એ, ત્રણ ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવો જેવા કે કૃમિ, કીડા, અળસીયા, કીડી, મકોડો, જૂ, માંકડ, ઈયળ, ધનેડા, આદિ તથા માખી, મચ્છર, ભમરો આદિ જરૂર બોલે પણ છે આપણને એ ભાષા સ્પષ્ટ સમજતી નથી. તેથી તેને અવ્યક્ત ભાષા કહી શકાય. આગળ ચાલતાં પંચેન્દ્રિય પર્યાયમાં મન મળે છે ત્યારે જીવ વિચારી શકે છે, સમજી શકે છે. અને સમજી વિચારીને કાર્ય કરે છે.

વચનયોગ અને મનયોગ મળ્યો હોય એવા જન્મો પણ જીવે અનંત-વાર કર્યા છે. જીવે સંસારચક્રના પરિભ્રમણમાં એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં અનંતાનન્ત જન્મ કર્યા છે જ્યાં તેને વચન અને મનનો યોગ મળ્યો નથી. જીવને વચનની શક્તિ મળી હોય એની અપેક્ષાએ વચનની શક્તિ ન હોય એવા જન્મો તો ઘણાં કર્યા છે. જે આગળ વિચાર કરીએ તો જીવને વચનનો યોગ મળ્યો હોય પણ મનની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેવા જન્મો જીવને ઘણા ઓછા મળ્યા છે. મન તો જીવને ક્રૂત પંચેન્દ્રિય પર્યાયમાં અને એમાંય સંજ્ઞા પંચેન્દ્રિય પર્યાયમાં જ મળ્યું હોય છે. એ રીતે જોઈએ તો જીવને મનોયોગની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેવા જન્મો વચન યોગની અપેક્ષાએ તો ઘણા અલ્પ પ્રમાણમાં જ મળ્યા છે.

વ્યક્ત-અવ્યક્ત ભાષા

ભાષા

વ્યક્ત (સ્પષ્ટ)

અવ્યક્ત (અસ્પષ્ટ)

સંજ્ઞા પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય
દેવ-નારકી

વિકલ્પેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય
પશુ-પક્ષી

વ્યક્ત ભાષામાં જીવ ભાષાને સ્પષ્ટ રીતે જણાવી શકે છે. સંજ્ઞા પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય, દેવ-નારકી વગેરેના જીવો સ્પષ્ટ રીતે પોતાનાં સુખ

દુઃખ દર્શાવી શકે છે, કહી શકે છે. જ્યારે વચનયોગ મળવા છતાં વિકલેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય પશુ-પક્ષીઓ પોતાના સુખ-દુઃખ સ્પષ્ટ રીતે જણાવી શકતાં નથી કારણકે તેમની ભાષા સ્પષ્ટ નથી હોતી. તમે પશુ-પંખીને રડતાં જોયાં હશે પણ હસતાં નહિ જોયાં હોય. કૂતરો પોતાની પૂછડી હલાવીને આનંદ વ્યક્ત કરે છે. તિયંચ ગતિમાં હાસ્ય-મુદ્રા નથી કારણ કે ત્યાં દુઃખ અને દુઃખજ છે. બહુ બહુ તો તેઓ તેમનો આનંદ હલન-ચલનથી બતાવે પણ મનુષ્યની જેમ હસી નહિ શકે.

એ રીતે વ્યક્ત ભાષાવાળા-વચનયોગ મળ્યો હોય એવા જન્મો કરતાં જીવને અવ્યક્ત ભાષાવાળા જન્મો અનેકગણા મળ્યા છે. સ્પષ્ટ વચન જોલી શકાય તેવા જન્મો તો જીવને ઘણા અલ્પ મળ્યા છે. હવે આપણે વિચારીએ કે આવા અલ્પ જન્મો જીવને જે મળ્યા તેમાં આપણી ભાષા જેવી જોઈએ તેવી મધુર, મીઠી-પ્રિય રહી છે ખરી? આપણી ભાષા હિતકારી રહી છે?

એ પોપટોની ભાષા :-

પોપટનાં બે બચ્ચાં હતાં. એમાંથી એકને કોઈ ભીલ ચોર-પલ્લીમાં લઈ ગયો અને ત્યાં જ પાંજરામાં રાખ્યું. અહીં આ બચ્ચાને રોજ મારો - કાપો - પકડો - એવા જ શબ્દો સાંભળવા મળતા તેથી તે એ ભાષા શીખી ગયું. પછી ભીલે પોપટના એ પાંજરાને પલ્લીના પ્રવેશ દ્વાર ઉપર જ લટકાવી દીધું.

બીજી બાજુ પોપટના બીજા બચ્ચાને એક સંન્યાસી લઈ ગયા. તેમણે તેને પોતાના આશ્રમમાં લાવીને પાંજરામાં રાખ્યું. ત્યાં રહેલું પોપટનું બચ્ચું સ્વાગતમ્, આગમ્યતાં, આસન શોભાવો, રામ-રામ વગેરે શિષ્ટ શબ્દો શીખી ગયું.

એકવાર રાજા શિકારે નીકળ્યો હતો. અને ભૂલો પડીને તેનો ઘોડો ભીલ-પલ્લીમાં આવી ચડ્યો. રાજાને જોતાં જ પેલો પોપટ જોલવા લાગ્યો. મારો - કાપો - પકડો. આ સાંભળીને બધા ભીલો દોડી આવ્યા અને રાજાને મારવા લાગ્યા. રાજા માંડ જીવ બચાવીને ત્યાંથી ભાગ્યો અને નાસતો નાસતો તાપસના આશ્રમ પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તો

એ પોપટ બોલવા લાગ્યો ભલે પધાર્યા, સ્વાગતમ્ આસન શોભાવો. રાજા મીઠા શબ્દો સાંભળીને અંદર ગયો. એટલામાં સંન્યાસી આવી પહોંચ્યા અને તેમણે રાજાને પાણી આપ્યું અને સ્વાગત કર્યું. રાજાને આશ્ચર્ય થયું. તેણે સંન્યાસીને બંને પોપટની વાત કરી. સંન્યાસી બોલ્યા, ‘રાજા! આ બંને પોપટો એકજ મા-બાપનાં બચ્ચાં છે. એમાંથી એક ભીલ પાસે ગયું અને બીજું અહીં આવ્યું. શબ્દ તો માણસે તેમને શિખવાડ્યો. જે દોષ હોય તો શિખવાડનારનો છે. પોપટ તો બિચારો નિર્દોષ છે.’”

એ જ રીતે કેટલાંય બાળકો મીઠી, મધુર, પ્રિય ભાષા બોલે છે. બીજાં બીજાં કેટલાંક બાળકો અસહ્ય, અપ્રિય અને હલકી ભાષા બોલે છે. બાળકો તો નિર્દોષ હોય છે. જેવું શીખવા મળે તેવું શીખે. બાળકમાં તેના માતા-પિતા - શિક્ષક અને સહવાસનું પ્રતિબિંબ પડે છે. બાળકની ભાષા જોઈને, સાંભળીને તેના પરિવારના સંસ્કારનો ખ્યાલ આવી જાય.

ભાષાનાં પ્રકારો :-

ભાષા

પ્રિય (સારી)

સત્ય

મીઠી-મધુર (કર્ણપ્રિય)

સન્માનવાળી

હિતકારી-મનોહારી

અપ્રિય (ખરાબ)

અસત્ય

કટુ-કડવી

તિરસ્કારવાળી

નુકસાનકારી-હુઃખકારી

આમ સંસારમાં બે પ્રકારની વાણી સાંભળવા મળે છે. કોઈની વાણી મીઠી-મધુર-કર્ણપ્રિય હોય છે જે જાણે સાંભળ્યા જ કરીએ. બીજાં બીજાં બાળુ કેટલાકની વાણી કઠોર, કટુ, અપમાનકારી હોય છે જે સાંભળતાં જ મનને કલેશ થાય છે અને કષાયનું નિમિત્ત થઈ પડે છે. તેથી દશવૈકાલિક આગમમાં ઉપદેશ કરતાં પ્રભુએ જણાવ્યું છે કે :-

“ સુવક્ક સુદ્ધિં સમુપેહિયા મુળી ગિરં ચ દુટ્ટં પરિવજ્જણ સયા ।
મિયં અદુટ્ટં અણુવીહ માસણ, સયાણ મજ્જે લહરૂં પસંસણં ॥

મુનિજન પોતાની વચન શુદ્ધિનો વિચાર કરે અને દોષયુક્ત દુષ્ટ ભાષાનો હંમેશા ત્યાગ કરે. જે કંઈ બોલે તે નિર્દોષ પરિમિત શબ્દોમાં બોલે અને વિચારીને બોલે. આવા પ્રકારની ભાષા બોલનારા જ સંત સંજ્ઞાને પ્રશંસાને પાત્ર બને છે.

भासाई दोसे य गुणे य जाणिया,
तीसे य दुट्टे परिवज्जण सया ।
छसु संजण मामणिए सया जए,
वएज्ज वुध्वे हियभासु लोभियं ॥

ભાષાના શુભ અને દોષને આરી રીતે જાણીને દોષોને હંમેશા છોડવા જોઈએ. છ જીવ નિકાયના જીવોની સાથે સંબંધપૂર્વક રહેનાર, સદા સાવધાન રહેનાર અને આત્મ વિશુદ્ધિમાં પ્રયત્નશીલ મનુષ્યે સર્વ જીવોને અનુકૂળ અને પ્રિય તેમજ મધુર અને હીતકારી ભાષા બોલવી જોઈએ.

ऐसी बानी बोलिए, मन का आपा खोय ।
औरन को शीतल करे, आपहूँ शीतल होय ॥

આપણી વાણી પાણી જેવી હોવી જોઈએ. જે સાંભળીને જ ખીલને ઠંડક લાગે અને દુઃખ ન લાગે.

सत्य पणु प्रिय थछ पडे तेम बोलाय :-

सत्य बोलवुं जेछये पणु तेय कट्टु थछ पडे ते रीते न बोलाय.
वाणी प्रिय होय पणु सत्य न होय तो पणु ते नुकशान करे, भाटे
कहे छे.

‘ सत्यं ब्रुयात् प्रियं ब्रुयात्, मा ब्रुयात् अप्रियं च सत्यं ’
સત્ય બોલો. પણુ પ્રિય બોલો. અપ્રિય સત્ય પણુ ન બોલો.

મા ને આપની વહુ કહેવામાં સત્ય જળવાય છે, પણ તે પ્રિય નથી. વ્યવહારમાં એ ભાષા ઠીક ન લાગે. એને બદલે 'મા' કહીને વ્યવહાર થાય તો કેવું પ્રિય લાગે! એજ રીતે આંધળાને 'અંધા' ન કહેતા 'સૂરદાસ' કે 'પ્રજ્ઞાચક્ષુ' કહીએ તો કેવું સારું લાગે! વાત કેવી રીતે કરવી તે આપણા હાથમાં છે. કેણે કહ્યું કે સત્ય કડવું જ હોય? સત્યને પણ આપણે મીઠાશથી કહી શકીએ છીએ. ભાષા તો વચન વ્યવહારમાં ફક્ત એક માધ્યમ છે. આપણે કડવી વાત પણ મધુર રીતે કહી શકીએ અને મીઠી વાત પણ કડવાશવાળી બનાવી શકીએ. કેમ બોલવું, કેવું બોલવું-તે આપણા હાથની વાત છે.

નીતિકારો તો ત્યાં સુધી કહે છે :-

“वचने का दरिद्रता ?” “वचने दरिद्रयं किमर्थं प्रदर्शयते ?”

અરે ભાઈ, કોઈને દાન આપવું હોય તો કદાચ વિચાર આવે કે ખજાને ખોટ આવશે. પણ વચન સારું બોલવામાં કંઈ ખોટ આવવાની નથી. આપણી પાસે શબ્દોનો ભંડાર પડ્યો છે. એ ખજાનાના ભંડારની ચાવી આપણી પાસે જ છે. વીણી-ચૂણીને ચાર શબ્દો બોલવાથી આપણને ખોટ નહિ આવે. સારા શબ્દો બોલવાથી શબ્દો ઘસાઈ જતા નથી કે શબ્દોનો ભંડાર ખાલી થઈ જતો નથી. શબ્દ બુદ્ધિનો ભંડાર છે. એ તો અમર ખજાનો છે, તેથી તો અમર મુનિએ પોતાના શબ્દકોશનું નામ “અમરકોશ” રાખ્યું, તેથી નીતિકાર કહે છે કે શબ્દો વાપરવામાં ઉદાર બનેા. એમાં કંબુસાઈ ન કરો. સારા શબ્દો બોલવામાં શું કરવા ગરીબી દેખાડો દો?

ભાષા ખાનદાની પ્રગટ કરે છે :-

ન્યોતિષી હાથની રેખાઓ જોઈને માણસનો ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળ કહે છે. સામુદ્રિક શાસ્ત્રી આપણા શરીર ઉપરના તલ-મસા આદિ ખીજ લક્ષણોના આધારે તમારું ભૂત અને ભવિષ્ય વાંચે છે, કહે છે. ડોક્ટર રોગોના ચિહ્નના આધારે રોગનું નિદાન કરે છે. તેમ તમારી ભાષા સાંભળીને તમારા કુળ વિષે, તમારી ખાનદાની વિષે કહી શકાય. ભાષા સારી હોય તો અનુમાન થઈ શકે કે માણસ ઉંચા કુળનો, સારા ઘરનો છે. હલકી ભાષા સાંભળતાં જ લાગે કે માણસનું કુળ, નીચું હશે, બાતી હલકી હશે.

સૂર્યયશા રાજની વાત આવે છે. તેમની પરીક્ષા કરવા રૂપરિવર્તન કરીને આવેલી અપ્સરાઓ ઉર્વશી અને રંભાની હલકા પ્રકારની ભાષા સાંભળીને રાજ બોલ્યો—“તમે કહો છો કે અમે વિદ્યા ધર કુળની સન્નારીઓ છીએ, પણ લાગતું નથી કારણ કે તમારી ભાષા હલકા પ્રકારની છે.” તેથી આપણે આપણા કુળની વંશની ખાનદાની નજરમાં રાખીને ભાષા બોલવી જોઈએ. ભાષાથી માણસનું પાણી મપાય છે. નાના માણસો સાથે પણ આદરપૂર્વક પ્રેમપૂર્વક ભાષામાં વાત કરવી જોઈએ. ભાષા તો વશીકરણ વિદ્યા છે. મીઠી—મધુર ભાષા તો ચમત્કારિ મંત્ર જેવી છે. તેનામાં ચુંબકીય શક્તિ છે. તેનાથી તો શત્રુ પણ મિત્ર બની જાય. તમે જોયું હશે કે લીખારી પણ મીઠી ભાષામાં સારા આશિર્વાદ આપતો હોય છે તો તેને લોકો દાનમાં પાંચ પૈસા આપી છૂટે છે. આપણે સારા શબ્દો વાપરવામાં ઉદારતા રાખવી જોઈએ, એમાં કૃપણ ન બનવું.

લગવાને દશવૈકાલિકમાં કહ્યું છે :-

તહેવ કાળં કાળે ત્તિ, પંડગં પંડગે ત્તિ વા ।

વાહિયં વા વિ રોગિ ત્તિ, તેળં ચોરે ત્તિ નો વણ ॥

કાશ્ચાને કાણો, ચોરને ચોર, નપુંસકને નપુંસક અને રોગીને રોગી પણ ન કહેવો જોઈએ. ખીજને પીડા કરે, કોઈને મનદુઃખ થાય, સંતાપ કે ઉદ્વેગ થાય એવી ભાષા-એવા શબ્દો ન બોલવા જોઈએ. પીડાકારક ભાષા એ પણ વાચિક હિંસા છે. જેમ કોઈનો શસ્ત્રથી ઘાત કરવો એ કાચિક હિંસા છે, તેમ કોઈના વિષે ખરાબ વિચારો કરવા, તેનું અશુભ ચિંતવવું એ માનસિક હિંસા છે. તેમજ કોઈને સંતાપ થાય, દુઃખ થાય એવી ભાષા બોલવી એ પણ વાચિક હિંસા છે. તેથી ભાષા સમિતિનો ખાસ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ.

ભાષા સમિતિ :-

પાંચ સમિતિ

ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ આદાનભંડમત્ત પારિષ્ઠાપનિકા
નિરૂપણા

(૧) આવવા જવામાં—ગમના ગમનની ક્રિયામાં કોઈ હિંસા ન થાય તે ધર્મી સમિતિ છે. (૨) નિરવધ, સત્યભાષા બોલવી એ ભાષા સમિતિ છે. (૩) આહાર પાણી ગોચરી વગેરે લેતાં કોઈ હિંસા ન થાય તેના ખ્યાલ રાખવો એ એષણ સમિતિ છે. (૪) વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે લેવામાં રાખવામાં જ્યણુ રાખવી તે આદાનભંડમત્ત નિદેષણ સમિતિ છે. (૫) મળ-મૂત્ર-કર્ક આદિના વિસર્જનમાં હિંસા ન થાય તે ખ્યાલ રાખવો એ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ છે.

આ પાંચ પ્રકારની સમિતિઓમાં ભાષા સમિતિ એટલે કે જે ભાષા બોલવાથી કોઈની હિંસા થાય કોઈને પીડા થાય, પાપ લાગે તેવી ભાષા ન બોલવી. પછી ભલેને તે સત્ય હોય તો પણ ન બોલાય. હેમચંદ્રાચાર્યજીએ યોગશાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે:-

ન સત્યમપિ ભાષેત, પરપીડાકરં ષ્વ ।

લોકેડપિ શ્રૂયતે યસ્માત્, કૌશિકો નરકં ગતઃ ॥

એવું સત્ય પણ ન બોલવું જોઈએ કે જેનાથી કોઈને પીડા થાય, ખીજને દુઃખ પહોંચે, આપણે કૌશિક તાપસની વાત જાણીએ છીએ કે તે કેવી રીતે નરકમાં ગયો.

હિંસાકારક સત્ય વજ્ય છે:-

કૌશિક નામે તાપસ ગંગાનદીના કિનારે રહેતો હતો. લોકોમાં તે સત્યવાદી તરીકે જાણીતો હતો. એવામાં કેટલાક ચોરો પાસેના ગામમાંથી ચોરી કરીને નાસતા ભાગતા આવ્યા અને સામેની ઝાડીમાં ઘૂસી ગયા. તેમની પાછળ ગામના લોકો ભાલા-તલવાર લઈને ચોરોને શોધતા આવ્યા. લોકોએ તાપસને ચોરો વિષે પૂછ્યું કે મહાત્માજી આપ તો જાણતા જ હશે ચોરો ક્યાં ભાગી ગયા છે? ક્યાં છૂપાયા છે? આપ તો સત્યવાદી છો. કૃપા કરીને મ્હાત્મ્ય બતાવો વિલંબ ન કરો. કૌશિક વિચારવા લાગ્યો, સત્યવાદી તરીકે હું પ્રસિદ્ધ છું. જૂઠું કેવી રીતે બોલાય? તેણે ગામ લોકોને બતાવી દીધું કે ચોરો સામેની ઝાડીમાં છૂપાયા છે. લોકોએ ચોરોને શોધી કાઢ્યા અને મારી નાખ્યા. આ બધાય ચોરોના મૃત્યુનું નિમિત્ત તાપસની સૂચના બની. આમ પંચેન્દ્રય મનુષ્યોની હત્યાનું પાપ લગતાં તે મૃત્યુ પછી નરકમાં ગયો.

મહાન કોણ-અહિંસા કે સત્ય ? :-

સર્વ પ્રકારના ધર્મોમાં અહિંસા ધર્મને મૂળભૂત ધર્મ બતાવ્યો છે. 'દયા ધર્મનું મૂળ છે' કે 'અહિંસા પરમો ધર્મ' આ વાત સર્વપ્રથમ કરવામાં આવી છે. સૌથી પ્રથમ અહિંસાને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે અને એના પછી સત્યને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ તો ત્યાં સુધી કહે છે કે અહિંસાની રક્ષા થાય એ રીતે જ ત્ય બોલવું જોઈએ. જો સત્ય બોલતાં હિંસાને ઉરોજન મળતું હોય તો સત્ય પણ કામનું નથી. જો થોડુંક અસત્ય બોલીને કોઈને પણ બચી શકતો હોય તો તે અસત્ય પણ મહાન સત્ય છે.

એક મુનિ મહાત્મા જંગલમાં કાચોત્સર્ગ કરીને ધ્યાનમાં ઉભા હતા. તેમને કેટલાક શિકારીઓ શિકારની શોધમાં દોડતા આવ્યા અને મહાત્માને પૂછ્યું - 'મહારાજ! હમણાં અહીંથી આગળ કેટલાંક હરણ દોડતા ગયાં છે તે તે કઈ બાજુ ગયાં છે? તે જલ્દીથી બતાવો.' મહાત્મા વિચારમાં પડ્યા કે જો હરણની દિશા બતાવીશ તો તે બાપડાં ત્યાં જશે અને હિંસાનું પાપ લાગશે. જો જૂઠું બોલીશ તો અસત્ય બોલવાનું પાપ લાગશે. મહાત્મા ગીતાર્થ હતા. તેમણે વિચાર્યું કે રણોના પ્રાણને બચાવવાની વાતને મહત્ત્વ આપ્યું. શિકારીઓ ઉતાવળમાં તો. ગુસ્સામાં આવીને પૂછવા લાગ્યા - 'મહારાજ! બતાવો હરણો કઈ દિશામાં ગયાં? કાબી બાજુ કે જમણી બાજુ? મહારાજ બોલ્યા. 'જે જેડું છું-તે જણતો નથી. જે જાણું છું તે જોતો નથી.' આનું બીજું વાક્ય મુનિ રટવા લાગ્યા. શિકારીઓ સમજ્યા માણસ ગાંડો કાગળ છે. શિકાર હાથથી છટકી ગયો. શિકારીઓ ઘરે પાછા ફર્યાં.

વિચારો, મહારાજે યોગ્ય ક્યું કે નહિ? તેમને પુણ્ય લાગ્યું કે પાપ? મહાત્મા 'અહિંસા પરમો ધર્મ'ના આદર્શને વરેલાં હતાં. તેમણે જે ક્યું તે યોગ્ય જ હતું. અહિંસા ધર્મ સત્યથી પણ ઊંચો છે. જે પ્રત્યથી પ્રાણઘાતક હિંસા થતી હોય તે સત્ય પણ ન બોલાય.

પક્ષીની રક્ષા માટે મુનિ મૌન રહ્યા :-

કથા સાહિત્યમાં મેતારજ મુનિની વાત આવે છે. લિક્ષા લેવા

સોનીને ત્યાં ગયા. સોની રસોડામાં આહાર પાણી લેવા ગયો. તે દરમ્યાન તેની ઐરણ ઉપર સોનાના ઘડેલા જવ પડયા હતા. તેમાંથી કેટલાક એક કૌંચ પક્ષી આવીને લઈ ગયું. સોનીએ મુનિને આહાર પાણી વહોરાવ્યાં. પછી જોયું તો ઐરણ ઉપર સોનાના જવ ઓછા માલુમ પડયા. સોનીને લાગ્યું કે આ મહારાજ મારા જવ ચોરી ગયા. સોની મુનિની પાછળ દોડયો અને મહારાજને પકડયા અને જવ માંગ્યા. મુનિએ મૌન ધારણ કર્યું. જો સાચી વાત કરે તો સોની પક્ષીનો ઘાત કરે. સોનીએ મુનિના માથા ઉપર ચામડાનો પટ્ટો ખાંધ્યો અને તેમને તડકામાં તપાવ્યા. ચામડું ખેંચાવા લાગ્યું પણ મુનિએ સમભાવથી વેદના સહી લીધી. તેમણે વિચાર્યું “ચાલો આ મરણાંત ઉપસર્ગ આવ્યો છે. નિર્જરાનો લાભ લઈ લઉં.” એટલામાં લાકડા વેચનારી ત્યાંથી નીકળી. તેણે લાકડાંની ભારી ધડીમ લઈને નીચે ફેંકી. તેના અવાજથી પક્ષી ચરકી પડયું અને સોનાના જવલા તેની અધારમાં પડયા. સોનીએ જવ વીણી લીધા પણ પછી પશ્ચાતાપમાં બળવા લાગ્યો અને દોડતો જઈને સાધુનો વેશ જ પહેરી લીધો અને સ્વયં સાધુ બની ગયો. સારું થયું કે સત્યનો લેહ ખુલી ગયો, “સત્ય જ બોલવું જોઈએ” કે “અસત્ય ન બોલવું જોઈએ” શું યોગ્ય છે ?

આમ જોઈએ તો બન્ને વાકયો સરખાં લાગે છે. પણ બન્નેમાં તફાવત છે. હા, બન્નેનો અર્થ એક લાગે છે પણ જો સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરીએ તો એ વાકયોમાં પણ ભેદ રહેલો છે. ગીતાર્થ ભગવંતોએ ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવતાં એમ નથી જણાવ્યું કે કોઈપણ સ્થિતિમાં સત્ય જ બોલવું જોઈએ. તેમણે સત્યને પણ અપેક્ષાથી બોલવાનું કહ્યું છે. એકાન્તે સત્ય પણ ઘાતક નીવડી શકે. નિરપેક્ષ એકાન્ત સત્યને પણ જૂઠું કહી શકાય છે. યોગી મહાત્મા આનંદધનજી જણાવે છે :-

વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર झूठा कह्यो, वचन सापेक्ष व्यवहार साचो ।
 वचन निरपेक्ष व्यवहार संसारफल, सांभली आदरी कांई राचो ॥
 धार तलवारनी सोहिली.....

શ્રી અનંતનાથ ભગવાનનું સ્તવન કરતાં યોગી આનંદધનજીએ આર્મિક શબ્દોમાં કહ્યું છે કે જો અપેક્ષારહિત શબ્દ પ્રયોગનો વ્યવહાર

થયો હોય તો તે પણ અસત્ય ઠરે છે. કોઈપણ વસ્તુ એક અપેક્ષાએ જે હોય છે તેજ વસ્તુ તેજ સમયે બીજી અપેક્ષાએ બીજી પણ ઠરે છે.

“ સિદ્ધિ : સ્યાદ્વાદાત્ ”

સ્યાદ્વાદથી જ સિદ્ધિ થાય છે. એકાન્ત બીજી સંભાવનાઓનાં દ્વાર બંધ કરી નાખે છે. અનેકાન્તવાદ વસ્તુને બધી બાજુએથી વિચાર કરીને નિર્ણય કરે છે. વસ્તુ માત્રમાં અનન્ત ધર્મો છે. એક વ્યક્તિ કોઈની પિતા છે, પુત્ર પણ છે, ભાઈ પણ છે અને પૌત્ર પણ છે. જો એકજ અપેક્ષાથી એ વ્યક્તિનો વ્યવહાર મૂલવવામાં આવે તો એ વચન વ્યવહાર અસત્ય ઠરશે. એ વ્યક્તિ તેના પિતાનો પુત્ર છે, પણ તેના પુત્રની અપેક્ષાએ પિતા પણ છે. તેથી સાપેક્ષ વચન વ્યવહારને જ સત્ય કહેવામાં આવ્યો. જ્ઞાનીઓ તો ત્યાં સુધી કહે છે કે નિરપેક્ષ વચનનો વ્યવહાર સંસાર વધારનાર છે. ધર્મ એકાન્તે સત્ય બોલવા જણાવતો નથી. સત્ય બોલતાં પહેલાં જીવદયા-જીવરક્ષા-હિંસા-અહિંસા આદિને વિચાર કરવો જોઈએ કે કઈ અપેક્ષાએ હું વાત કરવા માંગુ છું? મારે શું બોલવું જોઈએ? નિરપેક્ષ એકાન્ત માર્ગ ધાતક છે, સાપેક્ષ સ્યાદ્વાદ અનેકાન્તવાદજ સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિઓમાં ઉપયોગી છે. તેથી ‘સત્ય જ બોલવું’ એવો એકાન્તવાદી ધર્મ ન રાખતાં, ‘મૃષાવાદ વિરમણવ્રત’ અસત્યથી બચવાને ધર્મ કહ્યો.

મૃષાવાદનો અર્થ:-

મૃષા+વાદ=મૃષાવાદ. મૃષાનો અર્થ છે-અપ્રિય, અપશ્ય, વિપરીત ઉદ્દુ' વગેરે, અને વાદ એટલે કહેવું. અપ્રિય વચનથી કોઈ લાભ નથી. એ જ રીતે જે વચન અતશ્ય છે, અપશ્ય છે એટલે કે જે વાસ્તવિકતાથી વિપરીત છે તેને મૃષા કહેવામાં આવે છે. અસત્ય, અલિય, જૂઠું વગેરે તેના પર્યાયવાચી શબ્દો છે. શાસ્ત્રોમાં એવો પણ પાઠ મળે છે- “પરિશૂલગ અલિય વચન વિરહ્ઓ” પરિશૂલક અલીકવચનથી વિરતિ. આ ધર્મ છે અને અલીક વચન એટલે અસત્યનું સેવન અધર્મ છે-પાપ છે.

ધર્મની ઉત્પત્તિ-વૃદ્ધિ વગેરેનો નાશ કેવી રીતે થાય છે ?-

મહાભારતના શાન્તિપર્વમાં એવો એક પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો કે-

કથમુત્પદ્યતે ધર્મઃ ? કથં ધર્મે વિવર્ધતે ? !
કથં ચ સ્થાપ્યતે ધર્મઃ ? કથં ધર્મે વિનશ્યતિ ? ॥

હે ભગવાન્ ! ધર્મ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, કેવી રીતે વધે છે, કેવી રીતે સ્થિર થાય છે અને તેનો નાશ કેવી રીતે થાય છે ! તેના ઉત્તરમાં જણાવવામાં આવ્યું કે:-

સત્યેનોત્પદ્યતે ધર્મો, દયા-દાનેન વર્ધતે ।
ક્ષમાયાં સ્થાપ્યતે ધર્મો, લોભાદ્ધર્મો વિનશ્યતિ ॥

સત્યથી ધર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે અને દયા-દાન વગેરેથી ધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે-વધે છે. ક્ષમાથી ધર્મની સ્થાપના થાય છે-સ્થિરતા થાય છે, અને લોભથી ધર્મનો નાશ થાય છે. જેમ બાળકની ઉત્પત્તિ માતા-પિતાથી થાય છે, તેનું પોષણ આહારાદિથી થાય છે. આગળ જતાં વય વધતાં તેનામાં પ્રૌઢતા-ગંભીરતા આવે છે. અંતમાં મૃત્યુ સમયે તેનો નાશ થાય છે. એ રીતે ધર્મની બાબત ઉપર મુજબ વિચારો રમુ કરતાં કહ્યું છે કે સત્યથી જ ધર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે અને અસત્યથી પાપ વધે છે.

સાંચ બરાબર તપ નહીં, જૂઠ બરાબર નહીં પાપ ।

જા કે દિલ મેં સાંચ વસત હૈ, તાકે હિરદય આપ ॥

સત્યની ઉપાસના જેવું કોઈ તપ નથી અને જૂઠની ખરોખર કોઈ પાપ નથી. જેના હૃદયમાં સત્ય વસે છે તેની તો વાત જ શું કરવી ?

સત્યનો મહિમા:-

સત્ત્વં જસસ્ત મૂલં સત્ત્વં વિસાસકારણં પરમં ।

સત્ત્વં સગ્ગદારં, સત્ત્વં સિદ્ધિ સોપાનં ॥

સત્યનો મહિમા અપરંપાર છે. સત્ય જ યશ, કીર્તિ પ્રતિષ્ઠા વગેરેનું મૂળ છે. સત્ય જ પરમ વિશ્વાસનું કારણ છે. સત્ય સ્વર્ગનું દ્વાર છે. અને મોક્ષ માર્ગનું પ્રથમ ચરણ છે. સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ મેળવવા માટેનું સોપાન પણ સત્યનું જ આવરણ છે. સત્ય એ મનુષ્યને શોભા આપનારું છે. જુઠું બોલનારનો કોઈ વિશ્વાસ કરતા નથી.

આપ જપ-તપ-દેવ-દેવી એમ સર્વ પ્રકારની ધર્મ સાધના કરો છો પણ જો સાથે સત્ય નહિ હોય તો એ સાધના સફળ નહિ નીવડે. અસત્યના સેવનથી વર્ષોની સાધના નિષ્ફળ જાય છે. ગમે તેવી કઠણ સાધના હોય, પર્વતની ગુફામાં ખેસીને કરાતી હોય કે જંગલોમાં રહીને કરાતી હોય કે દેહને હરપ્રકારે કપટ આપીને કરવામાં આવતી હોય પણ સૌથી મોટી સાધના સત્યની ઉપાસનાની છે. જો સાધુ-મહાત્માઓ પણ અસત્યનું સેવન કરે છે તો તેમની કઠણમાં કઠણ સાધના હોય તો પણ તે વિફલ નીવડે છે. Truth is God સત્ય એજ ભગવાન છે. સત્યની ઉપાસના તેને સર્વોપરિ પરમાત્મા સમજીને કરવી જોઈએ. જેમ સતી સ્ત્રી જીવનમાં એકવાર પણ શીલથી ભંગ થાય તો તે પછી સતી ન ગણાય તેમ સત્યને સાધક જીવનમાં એકવાર પણ અસત્ય બોલે તો તેની ઉગ્ર તપશ્ચર્યા પણ નષ્ટ થઈ જાય છે. ઉપાસકની ઉપાસનામાંથી દૈવી શક્તિ ચાલી જાય છે.

રાવણ વિદ્યાધર હતો. તેણે ઉગ્ર ઉપાસના દ્વારા મહાન સિદ્ધિઓ હાંસલ કરી હતી પણ તેની મર્યાદા હતી કે જો તે સ્ત્રી ઉપર તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ કંઈ કરે તો તેની સિદ્ધિઓ નષ્ટ થઈ જાય તેથી તે સ્ત્રીતાને હંમેશાં સમજાવતો અને તેમની સાથે કંઈ અનુચિત વ્યવહાર કરતાં અચકાતો હતો. તેને ભય હતો કે હું કંઈપણ એવું કરીશ તો મારી સાધના, મંત્રો વગેરે વિફલ થઈ જશે. સત્યની તપશ્ચર્યા બહુ કઠણ છે અને હાંબી પહોળી છે. ઉપવાસની તપશ્ચર્યા તો દસ-વીસ દિવસની હોય પણ સત્યની તપશ્ચર્યા આજીવન હોય છે. જગતના બધા જ ધર્મોએ સત્યને મહિમા ગાયો છે. તેની ઉપાસનાથી વચન સિદ્ધિ થાય છે પણ તે કંઈ ચાર દિવસની સાધનાથી નહિ. યોગશાસ્ત્રમાં તો ત્યાં સુધી કહેલું છે —

જ્ઞાન ચારિત્રયોર્મૂલં સત્યમેવ વદન્તિ ચે ।

ધાત્રી પવિત્રીક્રિયતે તેષાં ચરણરેણુભિઃ ॥

જે લોકો જ્ઞાન અને ચારિત્રના મૂળ કારણ રૂપ સત્યનું પાલન કરે છે તેવા મહાનુભાવોની ચરણરજથી પૃથ્વી પવિત્ર રહી છે.

કેવા સત્યનો આગ્રહ રાખવો ? :—

એકવાર નકકી થઈ ગયું કે સત્યનો જ પક્ષ કરવો છે, છતાંય વાત એટલેથી પતતી નથી. કયા સત્યનો ? કેવા સત્યનો પક્ષ ? સામાન્યતઃ માણસને પોતાની જ વાત સાચી લાગે છે અને તેને જ એ સત્ય માને છે. Might is Right, or Right is Might ? એ પક્ષ છે— મેં કહ્યું તે સાચું છે ? કે જે સત્ય છે તેમેં સ્વીકાર્યું છે ? પહેલાં નંબરના પક્ષમા અનેક જીવો છે કેટલીકવાર બળ સામર્થ્ય જ સત્ય ઠરે છે અને જે યથાર્થ છે તે બાજુએ રહી જાય છે. એની પાછળ તીવ્ર મમત્વ, તીવ્ર અભિમાન અને તીવ્ર રાગ રહેલો છે. હું બોલ્યો એ જ સત્ય. પછી સત્યનો આ પ્રકારનો આગ્રહ કયાં લઈ જાય ? આજ દિન સુધી સંસારમાં જે સંપ્રદાયો થયા છે. જે પંથ પડયા છે જે ગમ્મ જાલ્યા છે તે બધા આવા રાગી કે દ્રુષ્ટી લોકોએ જ ચલાવ્યા છે. વીતરાગી પરમાત્માએ તો હંમેશાં ધર્મ જ બતાવ્યો છે. તેથી આપણે સંપ્રદાય ગમ્મ કે ફિરકાઓની ઉપાસના ન કરતાં મૂળ ધર્મની ઉપાસના કરવી જોઈએ. સંપ્રદાયો ગ્લાસ જેવા છે. જેના ઉપર બનાવનાર કંપની પોતપોતાની છાપ મારે છે પણ તરસ તો જળથી છીપે, નહિ કે ગ્લાસથી, આ સંપ્રદાયો પોત પોતાના ગ્લાસમાં વીતરાગના ધર્મનું જળ ભરે છે પણ તેમાં પોતાના સંપ્રદાયની ગંધ ભેળવે છે. આપણે સ્થિર ચિત્તે વિચાર કરવો જોઈએ. એમાં મૂળ ધર્મ વીતરાગનો ભાષેલો ધર્મ કયાં છે ? આપણે એ ધ્રંચિ ન રાખવી જોઈએ કે હું કહું એ જ ધર્મ, હું કહું એ જ સત્ય. આપણે માનેલી કે કહેલી વાત સત્ય ન પણ હોય. વાસ્તવમાં આપણું વલણ એવું હોવું જોઈએ કે સત્ય એ મારો ધર્મ છે. જે કેવળી-વીતરાગી સર્વજ્ઞોએ કહ્યું તેજ સત્ય અને તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. આ સૌથી ઉત્તમ પક્ષ છે અને શાસ્ત્રો તેને સમ્યક્ત્વ કહે છે.

સત્યનો સ્વીકાર એજ સમ્યક્ત્વ :—

સમ્યક્ત્વ—સમ્યગ્દર્શન કે સમક્ષિત એજ વાસ્તવમાં સત્યનાં સ્વરૂપ છે. જીવાદિ તત્ત્વોનું યથાર્થ જ્ઞાન તે જ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. તેના ઉપરની શ્રદ્ધા એ સમ્યગ્ શ્રદ્ધા. એવા સત્યનું મૂળ કેન્દ્ર સર્વજ્ઞ જ છે. આચારાંગમાં સમ્યક્ત્વ માટે લખવામાં આવ્યું છે.—“જં જંજિણેહિં પવેઈયં તમેવ નિસંકં સચ્ચં” જિનેશ્વર ભગવંતોએ જે જે કહ્યું

તે તે શંકારહિત સત્ય જ છે. એવી માન્યતા એજ સમ્યક્ત્વ છે અને તે જ યથાર્થ સત્ય છે અને સત્યથી પરિપૂર્ણ છે. જે પદાર્થ જેવો છે તે જ સ્વરૂપે તેને કહેવો, માનવો એ સમ્યક્ત્વ છે, એ સત્ય છે. વીતરાગ પરમાત્મામાં દેવત્વની ખુદ્ધિ, ત્યાગી પંચમહાવ્રતધારી સાધુઓમાં ગુરુની ખુદ્ધિ, અને સર્વજ્ઞના વચનમાં ધર્મની ખુદ્ધિ એ સમ્યક્ત્વ છે. વાસ્તવમાં યથાર્થની ઓળખાણ અને તેની તે રીતની માન્યતા જ સમ્યક્ત્વ છે. સમ્યક્ત્વ એટલે શુદ્ધ સત્ય અને સમ્યક્ત્વી એટલે શુદ્ધ સત્યવતી.

સર્વજ્ઞ-વીતરાગીને અસત્ય કહેવાનું કંઈ કારણ ? :-

વિચારો કે જે સર્વજ્ઞ છે અર્થાત્ પૂર્ણ જ્ઞાની છે, અનંતજ્ઞાની છે, સર્વવ્યાપી જ્ઞાનવાળા છે, અને રાગદ્વેષથી સર્વથા ત્યાગી વીતરાગ જેનામાં કામ, ક્રોધ, માન-માયા, લોભ-રાગ-દ્વેષની અંશમાત્ર પણ છાયા નથી તેને જૂઠું ઓલવાનું કંઈ કારણ નથી. ઘણીવાર લોકો કહે છે કે મોક્ષ છે, આત્મા છે, સ્વર્ગ-નરક છે. પુણ્ય છે, પાપ છે એનું શું પ્રમાણ છે ? કોણે જોયું ? આ તો મહારાજોએ એટલા માટે આવી વ્યવસ્થા ઉગાડી કાઢી કે જેથી લોકો અધર્મ ન કરે. ખોટાં કામ ન કરે પાપથી ખચીને ચાલે. ઘણા લોકો એમ દલીલ કરે છે કે સમાજની વ્યવસ્થા યોગ્ય રીતે થયેલી રહે તેથી આ વાત કરવામાં આવે છે.

હું આમ કહેનારાઓને પૂછું છું કે મહાવીર, પાર્શ્વનાથ, ઋષભદેવ જેવા અનંતજ્ઞાની અને વીતરાગ પરમાત્માઓની આત્મા, સ્વર્ગ, નરક મોક્ષ જેવી વાતો જો તે જૂઠી હોય તો તે કહેવાનો શું આશય હોય ? એમને એવી કોઈ આકાંક્ષા ન હતી, અભિમાન ન હતું કે એવો ભય પણ ન હતો કે જેને વશ થઈને તેઓ આવી જૂઠી પ્રરૂપણા કરે. આપણે તેમને એક બાજુ કામ-ક્રોધ-રાગ-દ્વેષથી ઉપર ગણીએ છીએ તો તેમની સાથે આ વાતનો સંભવ ન થઈ શકે, જો આપણે એમ માનીએ કે સર્વજ્ઞ પરમાત્માઓ સર્વથા વીતરાગી હોય છે. કામવાસના, વિષયવાસના, ક્રોધ, માન, લોભ, માયા વગેરે કષાયો અને નોકષાયોને તેમણે જીતેલા હોય છે તો પછી તેમને અસત્ય ઓલવાનું કંઈ કારણ હોય તેમ ઘટી શકતું નથી.

વળી તેઓ સંપૂર્ણ અહિંસાના ઉપાસક હતા અને સર્વથા નિર્ભય હતા, તેથી ભયને વશ થઈને પણ કંઈ અસત્ય પ્રરૂપણા કરે તેમ પણ માની શકાય નહિ. તેથી તેમણે સર્વથા સત્ય કહ્યું છે અને સંપૂર્ણ સત્ય કહ્યું છે. એમ જ માનવું રહ્યું. જે આમ સ્વીકારીએ તો પછી આપણે એ પણ માનવું પડશે કે તેમનામાં જ્ઞાનની ચરમ સીમા હતી. તેમણે જીવથી લઈને મોક્ષ સુધી, સ્વર્ગ-નરકથી માંડીને અનન્ત પ્રહાંડ સુધીનાં બધા વિષયો સુસ્પષ્ટ કહ્યા છે. સર્વજ્ઞ વીતરાગી પરમાત્મા સિવાય કેઈ બીજું સર્વ પદાર્થોનું આમ વાસ્તવિક સ્વરૂપ બતાવી ન શકે. જે આપણે આવા વીતરાગ પરમાત્માના વચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખતા હોઈએ તો જ આપણી શ્રદ્ધા સમ્યક્ શ્રદ્ધા નીવડે. તેજ રીતે સર્વજ્ઞ પ્રભુએ દર્શાવેલ તત્ત્વોના સ્વરૂપોની જાણકારી આપણને હોય તો જ તે સમ્યજ્ઞાન કહેવાય. આથી સર્વજ્ઞ વીતરાગીને અસત્યના સેવનનું અંશમાત્ર પણ કારણ નથી.

છદ્મસ્થ અસત્ય વચનનું સેવન કરે પણ ખરા :-

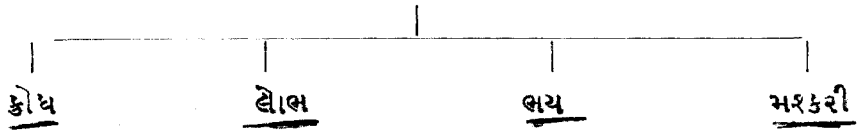
જે સર્વજ્ઞ નથી, જે વીતરાગી નથી, જેને રાગ-દ્વેષ, કામ-ક્રોધ માયા-માન છે તેઓ છદ્મસ્થ છે, તેઓ અલ્પજ્ઞ છે. સંભવ છે કે તેઓને અસત્ય સેવનનું કારણ હોય પણ ખરું. બીજાની વાત છોડીએ પણ આપણે ભગવાન મહાવીરના ત્રીજા ભવની વાત કરીએ. મરીચિ-ભગવાન ઋષભદેવના પૌત્ર અને ભરત ચક્રવર્તીના પુત્ર હતા. તેમણે ઋષભદેવ પાસે દીક્ષા લીધી હતી પણ તે પાળી ન શક્યા તેથી ત્રિદંડી સાધુ બની ગયા. પણ તેમને ભગવાનના સિદ્ધાન્તો જ્યાં સુધી પ્રિય હતા ત્યાં સુધી તેઓ ઉપદેશ આપીને સૌને દીક્ષા માટે ઋષભદેવ પાસે મોકલતા પરંતુ એકવાર એવું બન્યું કે મરિચી માંદા પડ્યા. તેમની પાસે ચાકરી કરનાર કોઈ ન હતું તેથી તેમણે વિચાર કર્યો કે હવે કોઈદીક્ષ લેવા આવશે તો તેને મારો શિષ્ય બનાવીને પાસે રાખી લઈશ.

એવામાં કપિલ નામનો એક યુવક મરિચી પાસે આવ્યો. અને તેને ઉપદેશ આપ્યા પછી દીક્ષા લેવા માટે ભગવાન ઋષભદેવ પાસે જવા કહ્યું તો તેણે પૂછ્યું ‘ મને ત્યાં કેમ મોકલો છો? શું તમારું પાસે ધર્મ નથી? ’ મરિચીને તો જોઈતું મળી ગયું. તેમને લાગ્યું

આ યુવાન ઠીક છે તેમણે કહ્યું—“કવિલા ! इत्थं पि इहयं पि”—હે કપિલ ધર્મ ત્યાં પણ છે અને અહીં પણ છે. ધર્મ તેવો પણ છે અને આવો પણ છે.

હવે આપ જ વિચારો કે કયાં મરિચીની ત્રદ્વંડી અવસ્થા અને કયાં ભગવાન ઋષભદેવની પરિપૂર્ણતા? કયાં મરિચીનો ઉપદેશ અને કયાં ભગવાનનો? કયાં મરિચીનું ચારિત્ર અને કયાં ભગવાનનું ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર? મરિચીએ એ બન્ને ને એક ત્રાજવે તોલ્યાં. સત્ય સાથે અસત્યનું મિશ્રણ કરી નાખ્યું. સત્યને અસત્યની સમકક્ષ બનાવી દીધું. મહામિથ્યા વચન થઈ ગયું. કારણ કે મરિચીને રાગ હતો. શિષ્ય મેળવવાનો લોભ હતો. તેથી સમ્યક્ત્વનું વમન થઈ ગયું. સમ્યક્શ્રદ્ધા ચાલી ગઈ અને કેટલાય ભવ સંસારમાં રખડવું પડ્યું. થોડાક જ લોભનું આ પરિણામ આવ્યું તો આપણી તો વાત જ શી કરવી? આપણે તો નાની નાની વાતોમાં ડગલેને પગલે જૂઠાં ઓલીએ છીએ તો આપણી શું વલે થશે?

અસત્ય સેવનનાં કારણો

પ્રક્રિપસૂત્રમાં, મૃષાવાદનાં કારણ દર્શાવતાં જણાવે છે કે -

સવ્વં મંતે ! મુસાવાયં પચ્ચક્ખામિ સે કોહા વા લોહા વા મયા વા હાસા વા ॥

ક્રોધ, લોભ, ભય અને હાસ્ય આ મૃષાવાદ આ સેવનનાં પ્રમુખ ચાર કારણો છે. એમાં રાગ-દ્વેષ જ મુખ્ય છે. રાગના ઘરનાં ૨ છે માયા અને લોભ. એમાં લોભ પ્રબળ છે તેથી તેને લીધો છે પણ માયાને અંતર્ગત સમજવાની છે. તે રીતે દ્વેષના ઘરમાં ક્રોધ અને માન છે. તેથી

ક્રોધની સાથે માનને પણ ગણી લેવાનું છે. આમ ચાર કષાયોમાંથી પહેલો ક્રોધ લીધો છે અને અંતિમ લોભ લીધો છે. વચ્ચેના બંને કષાયો અંતર્ગત રહ્યા છે.

ક્રોધના આવેશમાં કેટલાય માણસો જૂઠ ઝોલે છે. એજ રીતે મોટે ભાગે લોકો વેપાર-ધંધામાં, લેવડ-દેવડમાં લોભને વશ થઈને જૂઠું ઝોલે છે. ત્રીજું કારણ ભય છે. છોકરાને ડર છે કે બાપ મારશે. એમ ભયને વશ થઈને પણ જૂઠું ઝોલાય છે. ચોરને જેલનો ભય છે. અપરાધીને સળનો ભય છે તેથી જૂઠનો તેઓ આશ્રય લઈ લે છે. હવે બાકી વાત રહી મળકમશ્કરીની. ગપ્પા લગાવવા ઘેઠા અને ઠકૂ-મશ્કરી કરવામાં વાત વણીને મૂકવામાં આવે, જેથી સૌને હસવું આવે. આવી વાતો મોટે ભાગે જૂઠી કે અધી જૂઠી હોય છે-આમ પણ અસત્યનો વચન વ્યવહાર ચાલે છે.

એકવાર કેઈ એક શેઠ ઉપર તાર આવ્યો. શેઠ જમવા ઘેઠા હતા, તાર ખોલીને વાંચ્યો તો તેમાં લખ્યું હતું કે તમારો પુત્ર મરણ પામ્યો છે. શેઠનો એકનો એક છોકરો હતો, શેઠ આઘાત ન જીરવી શક્યા અને તેમને હાર્ટફેલ થઈ ગયું, જે કલાક પછી ખીજો તાર આવ્યો એમાં લખ્યું હતું 'એ પ્રલ કૂલ' ખોલો આવી મળક-મશ્કરીનું શું પરિણામ આવ્યું? શેઠને તો હવે કોઈ પાછા લાવી શકે તેમ ન હતું.

સંસારમાં સૌથી વધારે પ્રમાણમાં અસત્યનું સેવન ઠકૂ-મશ્કરીમાં થાય છે. એનાથી જરા ઉતરતા પ્રમાણમાં ભયને કારણે થાય છે. તેનાથી એકા પ્રમાણમાં લોભ અને તેનાથી પછીના ક્રમે ક્રોધને કારણે થાય છે. જો ચઢતો ક્રમ જોઈએ તો ક્રોધની અપેક્ષાએ લોભથી સો ગણું અને તેનાથી હજાર ગણું ભયના કારણે અને એનાથી લાખગણું વધારે હાસ્યાદિને કારણે સંસારમાં અસત્યનું સેવન થાય છે.

મૃષાવાદના ૨ પ્રકારો

સામાન્ય મૃષાવાદ

મહામૃષાવાદ

(૧) નાની નાની વાતોમાં રહેજમાં જ મોંએથી અસત્ય વચન નીકળી જાય. એને સામાન્ય પ્રકારનો મૃષાવાદ કહે છે.

(૨) મહામૃષાવાદમાં તો તીર્થ' કરના સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ બોલવું, ઉત્સૂત્રનું પ્રતિપાદન કરવું, કોઇને ઉલ્ટો માર્ગ બતાવવો—એ વાતો મહામૃષાવાદમાં આવે. કયાં અનંતજ્ઞાની પરમાત્મા અને કયાં અલ્પજ્ઞાની આપણે? અનંતજ્ઞાનીની વાત આપણી સમજમાં ન આવે તેનો અર્થ એ નહિ કે આપણે તેની વિરુદ્ધ બોલાવાનું શરૂ કરી દઈએ. આપણે અલ્પજ્ઞાનથી કે અજ્ઞાનથી અનંતજ્ઞાનીને કેવી રીતે માપી શકીએ? આપણી અને તેમની વચ્ચે આકાશ-પાતાળ જેટલું જ્ઞાનમાં આંતરુ છે. શક્ય છે કે મોહઅસ્ત જ્ઞાનાવરણીય કર્મને લીધે સર્વજ્ઞની કોઈ વાત આપણને ન પણ સમજાય, તો પણ આપણે પ્રયાસ કરવો જોઈએ. કોઈ ગીતાર્થને જ્ઞાનીને પૂછીને તે વાત સમજવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ. સંભવ છે કે આજે નહિ તો કાલે એ વાત સમજશે. પણ જ્યાં સુધી આપણને એ વાત ન સમજાય ત્યાં સુધી એ વિષે કંઈ બોલવું ન જોઈએ, બીજાને સમજાવવું ન જોઈએ. કારણકે એમ કરવા જતાં કયાંક ઉલ્ટો વિપરીત માર્ગ બતાવાય તો મહામૃષાવાદનું પાપ લાગે. આનંદધનજી જેવા મહાયોગી કહે છે કે

પાપ નહીં કોઈ ઉત્સૂત્ર ભાષણ જિસ્યો; ધર્મ નહીં કોઈ જગ સૂત્ર સરિલો ।
સૂત્ર અનુસાર જે ભવિક કિરિયા કરે, તેહનું શુદ્ધ ચારિત્ર પરીલો ॥

ખિલકુલ ઠીક કહ્યું છે કે ઉત્સૂત્ર બોલવા જેટલું કોઈ મહાપાપ નથી. સિદ્ધાન્તને અનુરૂપ બોલવામાં જ ધર્મ છે. એજ રીતે સિદ્ધાન્ત અનુસાર—સૂત્ર પ્રમાણે જે ક્રિયા કરવામાં આવે, ચારિત્ર યાજવામાં આવે, આચરણ કરવામાં આવે તો જ તેને શુદ્ધ ચારિત્ર કહેવામાં આવે. સમજે કે કોઈએ સૂત્રની વિરુદ્ધ કંઈ કહ્યું, કંઈ સમજાવ્યું, ઉપદેશ આપ્યો અને બિચારા સામાન્ય લોકો જેમને વિષયનું ખાસ જ્ઞાન નથી તેમણે તે પ્રમાણે આચરણ કર્યું તો તેનું પાપ કોને લાગે? ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરનાર પણ આયુષ્યકર્મથી બંધાયેલો છે. તે પણ એક દિવસ મરશે પણ તેના પછીય તેણે સ્થાપેલો અસત્ય માર્ગ ચાલુ રહેશે. કારણ કે તેણે તેની વિપરીત માન્યતાઓ લોકોના મગજમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરી છે તેથી જ્યાં સુધી અનુયાયીઓ મળી રહેશે ત્યાં સુધી માર્ગ ચાલુ રહેશે. આમ જ્યાં સુધી ઉત્સૂત્રનો માર્ગ ચાલુ રહેશે ત્યાં

સુધી તેનું જે પાપ લાગશે તેનો મોટો ભાગીદાર ઉત્સૂત્ર પ્રરુપક રહેવાનો. કારણ કે આ બધાય પાપના વર્તુળના કેન્દ્રમાં એ સૂત્રધાર છે. શાસ્ત્રો કહે છે કે એવો મહામૃષાવાદી જીવ યોધિ દુર્લભ બનીને અનંત સંસારમાં રખડયા કરે છે અને તેનો સંસાર વધતો જ જાય છે.

“ કહે માણે કહે ” જેવી Present Continuous Tenseની સીધી વાત ભગવાનના જમાઈ જમાલિના મગજમાં બેઠી અને તે ભગવાનની વિરુદ્ધ પડ્યો અને તેણે અલગ પંથ ચલાવ્યો. જે પિતાજી દિલ્હી જવા ઘરેથી નીકળ્યાં હોય અને સ્ટેશને પણ ન પહોંચ્યા હોય તે પહેલાં કોઈ આવે અને પૂછે, પિતાજી ક્યાં છે? ‘સ્વભાવિક રીતે વ્યવહારમાં એમ કહેવાય છે. જવાબ અપાય છે કે પિતાજી દિલ્હી ગયા છે. જ્યારે ખરેખર તો હજુ દિલ્હી દૂર છે. પિતા દિલ્હી જવા માટે ઘરેથી જ નીકળ્યા છે. આમ વર્તમાનકાળના પ્રયોગમાં ગંતવ્ય સ્થાનને પણ આવરી લેવાય એવો વ્યવહાર છે. પણ જમાલિએ તેનો સ્વીકાર ન કર્યો અને લોકોમાં ઉલટી વાતો કરવાં લાગ્યો. એજ રીતે આજીવન મત ચલાવનાર ગોશાલાકે પણ ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરીને મહામૃષાવાદનું સેવન કર્યું”.

આજકાલ એવી પણ કેટલીક માન્યતાઓ ચાલે છે કે જે સર્વજ્ઞતા સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે. અજ્ઞાની લોકો અને સામાન્ય માણસો એ સમજી શકતા નથી. પણ તેને અનુસરે છે. કેટલાક એમ કહે છે કે મરનારને ખ્યાવવામાં પાપ છે. કોઈ ડૂબતો હોય કોઈ સળગતો હોય તો તેને ખ્યાવવામાં એકાંતે પાપ છે. આપણે દયા ધર્મ પાળનારાઓને આ વાત કેવી રીતે ઉચિત લાગે? એક બાજુ સર્વજ્ઞની સૂક્ષ્મ અહિંસાવાળો ધર્મ અને એમાં એમ કહેવું કે મરતાને ખ્યાવવામાં પાપ છે. કેવું વિચિત્ર? મહાઅજ્ઞાનીનો પ્રલાપ લાગે છે છતાંય અફસોસની વાત છે કે આવી વાત ચાલે છે.

અરે! આવા લોકો તો ત્યાં સુધી કહે છે કે ‘ભગવાન મહાવીરે, તેજ્ઞેલેશ્યાથી સળગતા ગોશાલાને ખ્યાવ્યો. તેમાં તેમની ભૂલ હતી. તેઓ છદ્મસ્થ હતા તેથી તેમણે આ ભૂલ કરી.” જરા વિચારો તો ખરા આમાં કેટલું તથ્ય છે? તેજ્ઞે લેશ્યાનો ઉપસર્ગ ભગવાનને ક્યારે થયો? ભગવાનની ભૂલ હતી એમ કહેવું સહેલું છે. પણ મહામૃષાવાદના

પાપના પરિણામે સંસારના અનંત ચક્રરોમાંથી બચી જવું સહેલું નથી.

✓ વળી કોઈ તો પોતાને ભગવાન તરીકે ઓળખાવે છે અને લોકોને કહે છે મુક્ત આનંદી બનો નિર્વંચ થઈને નાચો ગમે તે સ્ત્રી પુરૂષ સાથે સહયોગ કરો. વાસનાનો આનંદ પણ તૃપ્તિ થાય ત્યાં સુધી લૂંટો, યાગ કરવો એ મૂર્ખતા છે. વાસનાને ચરમસીમા સુધી ભોગવવામાં જ તૃપ્તિનો આનંદ છે. બસ, એ આનંદમાં જ મુક્તિ છે. “સંભોગમાં પણ સમાધિ છે” આવો નીચ કક્ષાનો માર્ગ બતાવનારા પોતાને ભગવાન કહેવડાવે છે અને અજ્ઞાની લોકો તેમને અનુસરે છે.

✓ એક કિસાન પણ આજકાલ ભગવાન બની બેઠો છે, સૂરત સ્ટેશને ગાડીની રાહ ભેતાં ભેતાં ખાંકડા ઉપર તેને કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું. લોકોને કહે છે. “તમારે કેવળજ્ઞાન ભેઈએ છે? મોક્ષ ભેઈએ છે? તો આવો મારા પગના અંગુઠા ઉપર તમારું માથું લગાડો. બસ ખીચું કંઈ કરવાની જરૂર નથી. કોઈ આચરણનું બંધન નથી.” વાહ કેવો માર્ગ બતાવ્યો. આ સમાજમાં કેવી મૂર્ખતા છે? એટલું પણ વિચારતા નથી કે કેવળજ્ઞાન કેને કહેવાય? સુવંદ્યા સંપૂર્ણ કર્મક્ષયથી જ કેવળજ્ઞાન મળે છે. બાકી કોઈ મોક્ષ આપનાર નથી. મોક્ષમાં લઈ જવું એ કોઈના હાથમાં નથી. કુળિયુગનો આ પ્રભાવ છે.

આતુર્માસમાં કેટલો વરસાદ વરસે છે ! શત્રુજય જેવા તીર્થ ઉપર અનેક પગથીયાં ઉપર લીલ બાઝી હોય એમાં અનંતકાય જીવે છે. તેના ઉપર ચાલવાથી કેટલી હિંસા થાય? છતાંય હવે કેટલાકે વાત ચલાવી કે આતુર્માસમાં પણ ઉપર જવાય. હવે ક્યાં રહી જ્યાંયા કે જીવ રક્ષાની વાત ! અરે ! આપણે ત્યાં જન્મ મરણના સૂતકની પરંપરાગત માન્યતા હતી. એમાંય આપણે હવે પરિવર્તન કરવા લાગ્યા અને તે દરમ્યાન દેવ-દર્શન પૂજા થઈ શકે એમ કહેનારા પણ નીકળ્યા છે. જન્મનું સૂતક તો મહા અશુચિનો પ્રસંગ છે અને છતાંય તે દરમ્યાન આહાર પાણી ખપી શકે-આ તે કેવો સિદ્ધાન્ત ? કેટલીક જગાએ વળી એવી વાત ચાલે છે કે નવકારશીના સમયે આયંબિલ-એકાસણું થઈ શકે. નવકારશીના સમયે આયંબિલની

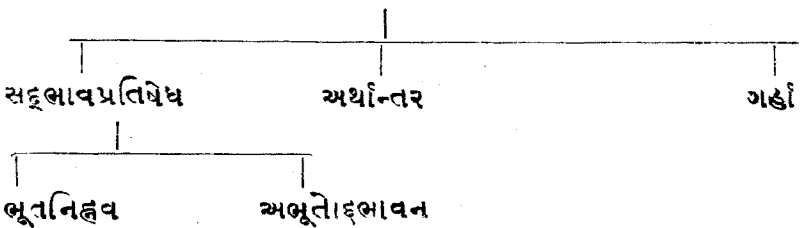
રસોઈ કેવી રીતે થાય ? સૂર્યોદય પહેલાં થાય તો, તો ખરી વાત. આમ આવાં પરચક્રખાણમાં પણ પરિવર્તન આવવા લાગ્યાં. એક દોષની પાછળ બીજા સંકંટો દોષોનું સેવન. એક જૂઠ પાછળ કેટલાંય જૂઠ ! કેવું વિષ ચક !

આમ પોતાના ફેટાઓ છપાવાય અને બીજી ખાજુ કહે કે મૂર્તિપૂજામાં પાપ છે, સ્થાપના નિક્ષેપનો નિષેધ છે. કેટલાક વળી નિશ્ચય નયના માર્ગનેજ પકડીને બેઠા છે અને વ્યવહારને મિથ્યા ગણાવે છે. એમના મતે સામાયિક ઉપવાસ-આચારિણિ આ બધો વ્યવહાર ધર્મ છે અને તેમાં પાપ છે. પાછી આવી વાતોનો પ્રચાર ચાલે છે. આ બધો મહામૃષાવાદ છે અને કળિયુગની ગોદમાં તે ઉછર્યો છે પણ તેમાં ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા થાય છે અને તે મહાપાપ છે.

અસત્યની વ્યાખ્યા અને ભેદ:-

અસત્યની વ્યાખ્યા કરતાં તત્ત્વર્થાધિગમ સૂત્રકર પૂજ્ય ઉમાસ્વાતિજી મ. લખે છે-કે અસદ્મિઘાનમનૃતમ્ ॥ પ્રમાદવશ અયથાર્થ ઓલવું તે પણ અસત્ય છે.

અસત્યના ૩ ભેદ

(૧) ભૂતનિહવ:-

નિહવનો અર્થ છે છુપાવવું, અપલાપ કરવો. બની ગયેલી વાતને છુપાવવી. કોઈએ રકમ આપી હોય તો તે છુપાવવી અને તે વિષે કોઈને ન કહેવું. આ પણ અસત્ય છે.

(૨) અભૂતોદ્ભાવન :-

જે વાત બની નથી તેને નવું જે સ્વરૂપ આપીને કહેવી-તેને

અમૂતોદ્ભાવન કહે છે. કોઈએ આપણી કે કોઈની વસ્તુ ન લીધી હોય પણ વાત ઉપજાવીને કહેવાય તેણે આ વસ્તુ લીધી છે. તેમ આરોપ મૂકવો. આ પણ મૃષાવાદ છે.

(૩) અર્થાન્તર અસત્ય :-

વસ્તુ જે હતી, જેવી હતી તેના સ્વરૂપનું પરિવર્તન કરીને કહેવું કે આ વસ્તુ તમારી ક્યાં છે ? આવા અસત્યને અર્થાન્તર કહે છે. અસલીને નકલી કહેવું, નકલીને અસલી કહેવું. નવાને જૂતું કહેવું અને જુનાને નવું કહેવું. આ અર્થાન્તર છે.

(૪) ગર્હા-અસત્ય :-

સત્ય બોલતાં તેને કઠોરતાથી, કટૂતા પૂર્વક કહેવું, સત્ય હોય પણ ભાષા એવી હોય કે જાણે તેનું સ્વરૂપ હિંસાત્મક હોય, આ ગર્હારૂપ અસત્ય છે. હરણ જેવાં પશુઓને શિકારીને ખતાવવાં, મૂર્ખને મૂર્ખો-ગાંડો એમ કહેવું, આંધળાને-અંધો કહીને કટૂતાથી બોલાવવો. આ બધા ગર્હા અસત્ય છે.

જૂઠો અર્થ કરવાને પરિણામે વસુરાજ નરકે ગયો :-

એક સમયે વસુરાજ મહાન સત્યવાદી તરીકે પ્રખ્યાત હતો. વસુરાજને બે સહાધ્યાયી મિત્રો હતા. એકનું નામ નારદ હતું અને બીજો ગુરુપુત્ર હતો તેનું નામ પર્વત હતું. પર્વત કુલપતિ થયો હતો અને છાત્રોને ભણાવતો હતો. એવામાં નારદ તેને મળવા આવ્યો. એ સમયે પર્વત વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતો હતો અને તેમાં 'એજ' શબ્દ આવ્યો. પર્વતે 'અજ'નો અર્થ બકરો થાય એમ જણાવ્યું. યજ્ઞમાં 'અજ'નો હોમ કરવો એટલે એવો અર્થ થયો કે યજ્ઞમાં બકરોનો ખલિ આપવો. આ સાંભળીને કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તો ઉંચા-નીચા થઈ ગયા અને ખળભળાટ થવા લાગ્યો. ચતુર નારદે કહ્યું કે 'અજ'નો અર્થ 'જૂની ડાંગર' એમ થાય છે અને આપણા ગુરુએ આપણને વારંવાર એ રીતે પાઠ આપ્યો છે. તેણે સ્પષ્ટ કહ્યું કે અજ એટલે અ + જ = જેનો જન્મ ફરીથી નથી થતો તે જૂની ડાંગરને વાવીએ તો તે ફરીથી ઉગી શકતી નથી. નારદે કહ્યું, પર્વત, તારી ભૂલ થાય છે. પર્વતને

નારદની વાત સ્વીકારવામાં અપમાન લાગ્યું એટલે એણે તે હઠપૂર્વક જણાવ્યું કે અજ = બકરો એમ અર્થ થાય અને યજ્ઞમાં બકરાને હોમવાની વાત છે. નારદે કહ્યું, ચાલો આપણે સહાધ્યાયી મિત્ર વસુરાજ પાસે જઈએ. જેની સત્યવાદી તરીકે કીર્તિ ફેલાયેલી છે. પર્વતે એ વાત સ્વીકારી પણ શરત રાખી કે આપણામાંથી જેની વાત ખોટી ઠરે એણે પોતાની જીભ કાપીને મરી જવું. બન્નેએ આ શરત મંજૂર કરી અને ત્રીજા દિવસે વસુરાજ પાસે જવાનું નક્કી કર્યું.

આ બાજુ પર્વતે ઘરે આવીને માતાને આ વાત કરી. માતા આ વાત સાંભળીને આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ અને દુઃખ સાથે કહ્યું, એટા તેં આ શું કર્યું? તારા પિતા વિદ્યાર્થીઓને લણાવતા ત્યારે મેં પણ સાંભળ્યું છે કે અજનો અર્થ જુની ડાંગર થાય. યજ્ઞમાં બકરાને હોમવાનો હોય! અરેરે! હવે તારું શું થશે? પુત્રને બગાવવામાં વસુરાજ પાસે ગઈ. પર્વત, નારદ અને વસુરાજ એકજ ગુરુ. પર્વતના પિતાના શિષ્યો હતા તેથી વસુરાજને ગુરુમાતા પ્રત્યે ઘણું માન અને લાગણી હતી. વસુરાજ પણ જાણતો હતો કે અજનો અર્થ જૂની ડાંગર થાય છે પણ પણ પોતાના ગુરુની પત્નીના આગ્રહને વશ થઈ ગયો અને તેમના તરફના દયાભાવથી જૂઠું ખોલવા સંમત થયો જેથી પર્વત બચી ના્ય.

ત્રીજે દિવસે પર્વત અને નારદ રાજ પાસે આવ્યા અને પોત પોતાનો પક્ષ સ્થાપિત કરીને નિર્ણય માગ્યો. વસુરાજ ગુરુપત્નીને આપેલા વચનથી બંધાયેલો હતો. તેથી અનિચ્છાએ પણ તેણે પર્વતની તરફેણમાં નિર્ણય આપ્યો કે અજનો અર્થ બકરો થાય છે અને યજ્ઞમાં બકરાનો હોમ કરવાનો હોય છે.

આ સદંતર જુઠાણું સાંભળતાં શાસનદેવી કોપાયમાન થઈ જે દેવો વસુરાજના સત્યને બળે તેમના અનુચર થયા હતા, તેઓ કોપાયમાન થયા અને તેમણે વસુરાજને સિંહાસન ઉપરથી નીચે પટકયો અને તે લોહી ઓકતો મરણ પામ્યો. સત્યવાદી, જૂઠવાદી જાહેર થયો, પર્વત પણ નાઠો અને રાજ્ય છોડી ગયો. અંતમાં સત્યનો વિજય થયો. “સત્યમેવ જયતે”

મૃષાવાદના ૨ ભેદ સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ :-

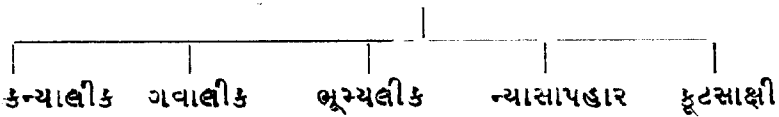
દુવિદ્ધો અ મુસાવાળો, સુહુમો થૂલો અતત્થ રૂહ સુહુમો ।
પરિહાસાણ્પમવો, થૂલો પુણ તીવ્વસંકેસા ॥

જે કથન હાસ્યાદિથી બોલવામાં આવતાં હોય, અને નાની નાની મજાક મસ્કરીમાં જે અસત્ય બોલવામાં આવતું હોય તેને સૂક્ષ્મ મૃષાવાદ કહેવામાં આવે છે. જે અસત્ય તીવ્ર સંકલેશ કે દુષ્ટ અધ્યવસાયથી બોલવામાં આવતું હોય તેને સ્થૂળ મૃષાવાદ કહેવામાં આવે છે. સ્થૂળ એટલે મોટું જૂઠું. સાધુ મૃષાવાદ વિરમણતું મહાવ્રત લે છે. તેને માટે તો સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ બંને પ્રકારના મૃષાવાદ આજીવન સર્વથા ત્યાજ્ય છે. પ્રાણાંત કષ્ટ આવે તો પણ સાધુ પુરુષે તો આ મહાવ્રતનો ભંગ કરવાનો હોતો નથી. શાસ્ત્રમાં વાત આવે છે કે દત્તરાજ્યે આચાર્ય કાલકાસૂરિને મૃત્યુની ધમકી આપી તો પણ તેમણે અસત્ય કથન ન કર્યું.

સ્થૂળ મૃષાવાદ ત્યાગી શ્રાવક:-

શ્રાવક મહાવ્રતધારી નથી પણ દેશવિરતિધર અણુવ્રતી છે. સંસારી ગૃહસ્થ છે તેથી તે સૂક્ષ્મ મૃષાવાદનો સર્વથા ત્યાગ કરી શકતો નથી. પણ તે સ્થૂળ મૃષાવાદનું સેવન ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ શકે છે. આવશ્યક ચૂર્ણીકાર કહે છે કે જે વચન બોલવાથી પોતાનો કે બીજાનો વ્યાધાત થાય અથવા અત્યંતની સંકેલશ થાય એવું વચન સકારણ કે નિષકારણ પણ બોલવું ન જોઈએ. શ્રાવક આટલી મર્યાદા તો સ્વીકારી શકે છે.

સ્થૂળ મૃષાવાદના ૫ પ્રકારો

(૧) કન્યાલીક :-

પોતાની કે બીજાની કન્યા વિષે અસત્ય બોલવું--જેમકે સારી છે, ખોટી છે વગેરે સુશીલને કુશીલ કહેવી, સાજીને માંદી કહેવી,

માંદીને સાજી કહેવી, અંગડીન હોય વિકલાંગ હોય તેને સાંગોપાંગ કહેવી ઇત્યાદિ આ બધો કન્યા સંબંધી અલીક મૃષાવાદ છે,

(૨) ગવાલિક:-

પોતાના કે અન્યના ઠોરઠાંખર માટે સ્વાર્થને વશ થઈ ખોટું બોલવું. જેમકે દૂધ દેતી ગાય હોય પણ નથી દેતી તેમ કહેવું. દૂધ આણું આપતી ગાય હોય પણ તે વધાર આપે છે એમ કહેવું વગેરે

(૩) ભૂમ્યલીક :-

જમીન-મકાન વગેરે સ્થાવર મિલકત અંગે પોતાના કાયદા માટે ખોટું બોલવું જેમકે ઉપબળિત જમીનને ઉખર કહેવી, ઉખરને ઉપબળિત કહેવી. સારા ઘરને, પડોશ ઠીક નથી વગેરે કહેવું ખરાબ-અગવડ ભર્યા ઘર-દુકાનને અનુકૂળ છે વગેરે કહી તેના ખરીદ વેચાણમાં લાભ ઊઠાવવો.

(૪) ન્યાસાપહાર :-

ન્યાસ=અનામત થાપણ, ઉપહાર કરવો એટલે પચાવી પાડવું. કોઈની થાપણ હીરા મોતી, નાણાં વગેરે પચાવી પાડવા અને લેવા આવે કહેવું “તે આવી થાપણ મારે ત્યાં ક્યાં મૂકેલ છે. ?” વગેરે અસત્ય બોલવું.

(૫) કૂટસાક્ષી :-

કોઈના પણ વિષે જૂઠી સાક્ષી આપવી. કોઈ લાલચ કે લોભને વશ થઈને ભેયું હોય, જાણતા હોય, છતાં ન્યાયાધીશ સમક્ષ ના કહેવી. જે વાતની ખબર ન હોય તેમાં હા લણાવી ઇત્યાદિ અસત્યો પણ મૃષાવાદ છે.

વકીલો વિષે :-

આપ સૌ જાણો છો કે વકીલો શું કરે છે ? ન્યાયાધીશ કે વકીલોએ સત્યનો પક્ષ લઈને સત્યને પ્રસ્થાપિત કરવું જોઈએ. તેને બદલે વકીલો મોટે ભાગે જૂઠને સાચું ઠરાવે છે અને સાચાને ખોટું

ઠરાવે છે જ્યારે સાધુ, રાજા, ન્યાયધીશ વગેરે અસત્યના પક્ષે ઉભા રહે, અન્યાયનો પક્ષ લે, ત્યારે સમજી લેવું કે ધર્મ જ સમાપ્ત થઈ ગયો. તેમને તો દંડ આપીને પણ સમાજમાં સત્યની પ્રતિષ્ઠા વધારવી જોઈએ જેથી લોકો જૂઠું જોણતાં અચકાય-ડરે.

સત્યાસત્યની ભાષાના ચાર પ્રકારો છે એનું આલંબન કેવી રીતે લેવું જોઈએ તે વિષે વિચાર કરીએ. ભગવતી સૂત્રમાં ભાષાના આમ ચાર પ્રકાર દર્શાવ્યા છે.

ભાષા

સત્ય	અસત્ય (મૃષા)	સત્યમૃષા	અસત્યામૃષા
------	--------------	----------	------------

(૧) સત્યભાષા :-

ઘડાને ઘડો કહેવો, સૂર્ય, ચંદ્ર આદિને સૂર્ય ચંદ્ર કહેવો. એમ વાસ્તવિકતાનો વ્યવહાર કરવો એ સત્ય છે.

(૨) અસત્યભાષા :-

વસ્તુ જેવી હોય તેનાથી વિપરીત તેનું વર્ણન કરવું એ અસત્ય ભાષા.

(૩) સત્યમૃષા :-

સત્ય અને અસત્યનો મિશ્ર પ્રયોગ કરવો. જેમ કે આજે શહેરમાં દસ ખાળકો જન્મ્યા. ખાળકો જન્મ્યા તે સત્ય, દસની સંખ્યા અસત્ય પણ ઠરે.

(૪) અસત્યામૃષા :-

સત્ય પણ ન હોય અને અસત્ય પણ ન હોય, સંબોધન આમંત્રણ, આજ્ઞા વગેરેમાં જોણવામાં આવતી ભાષા જેને વ્યવહાર કે વચનયોગ કહે છે.

ભાષાના ૪૨ પ્રલેહ :-

ભાષા

૧	૨	૩	૪
સત્યભાષા	અસત્ય	સત્યમૃષા (મિશ્ર)	અસત્યામૃષા
૧ જનપદ સત્ય	ક્રોધમિશ્રિત અસત્ય	ઉત્પન્ન મિશ્રિત	આમંત્રણી
૨ સમ્મત	માન	વિગત	આજ્ઞાપની
૩ સ્થાપના	માયા	ઉત્પન્ન-વિગત	યાચની
૪ નામ	લોભ	જીવ	પૃચ્છની
૫ રુપ	રાગ	અજીવ	પ્રજ્ઞાપની
૬ પ્રતીત (અપેક્ષા)	દ્વેષ	જીવાજીવ	પ્રત્યાજ્ઞાપની
૭ વ્યવહાર (લોક)	હાસ્ય	અનન્ત	ઈચ્છાનુર્જીમા
૮ ભાવ	ભય	પ્રત્યેક	અનભિગૃહીતા
૯ યોગ	આખ્યાયિકા	શ્રદ્ધા	અભિગૃહીતા
૧૦ ઉપમા	ઉપધાત	શ્રદ્ધાચ્છદા	સંશય કારિણી
૧૧ વ્યાકૃત			
૧૨ અવ્યાકૃત			

કેવી ભાષા ખોલવી-કેવી ન ખોલવી :-

આમ ચારેય પ્રકારની ભાષાઓના ૪૨ પ્રલેહ ખતાવવામાં આવ્યા. એના નામથી જ જે તે ભાષાનો પ્રયોગ સમજવાનો છે. એમાંથી કેવી ભાષા ખોલવી અને કેવી ન ખોલવી એ અંગે દશગૌકાલિક સૂત્રના નવમાં અધ્યયનના બીજા પ્રલોકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે :-

ચરુહં ચલુ ભાસાણં, પરિસંસ્વાય પન્નવં ।

દુહં તુ વિણયં સિક્ત્વે, દો ન ભાસિજ્જ સઠ્વસો ॥

આ ચાર પ્રકારની ભાષામાંથી બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ બીજા અને ત્રીજા પ્રકારની એટલે કે અસત્ય અને સત્યાસત્ય એ બે પ્રકારની ભાષા

તો સર્વથા બોલવી ન જોઈએ. ખાકીની બે સત્ય અને અસત્ય-અમૃષા (ન સત્ય + ન અસત્ય) એ ભાષાઓ બોલવી જોઈએ. એ પણ વિનય પૂર્વક અને નિરવધ એટલે કે આરંભ-સમારંભના હિંસાદિ દોષ વગરની ભાષા બોલવી જોઈએ.

શિષ્ટાચાર યુક્ત સત્યભાષા બોલવી જોઈએ. અશિષ્ટ-અસત્ય ભાષા ન બોલવી. સાવધ, વિનયહીન, તુરુચ્છ-હલકી, હીન ભાષા ન બોલતાં, મનુષ્યોએ નિરવધ, વિનય પૂર્વકની, ઉંચી, ગંભીર ભાષા બોલવી. અપમાન કારક ભાષા ન બોલતાં આહરવાળી ભાષા બોલવી. કર્કશ-કટુ હીન ભાષા ન બોલતાં મીઠી-મધુર-ઉત્સાહપૂર્ણ ભાષા બોલવી જોઈએ. માણસની બોલી આશાવાદી સચોટ, સ્પષ્ટ અને યથાર્થ હોવી જોઈએ. વ્યંગાત્મક દ્વીઅર્થી, સંદિગ્ધ ભાષા બોલવી તે ખરોખર નથી. ભાષા અપકારક અને દુઃખદાયી ન હોવી જોઈએ. તે ઉપકારક અને સુખદ હોવી જોઈએ. આમ યથાર્થ ભાષા અનેક પ્રકારે લાભદાયી હોય છે. શુદ્ધભાષા ઘણીવાર અસત્યથી પણ બચાવી લે છે.

સત્ય

અસત્ય

- (૧) સત્ય + અસત્ય = સત્યાસત્ય
- (૨) અસત્ય + સત્ય = અસત્યાસત્ય
- (૩) અસત્ય + અસત્ય = અસત્યને જ અસત્ય
- (૪) સત્ય + સત્ય = સત્યને જ સત્ય

આમ સત્ય અને અસત્યના મિશ્રણથી ચાર ભેદ થાય છે. (૧) સત્યને અસત્ય કહેવું એ વાસ્તવમાં અસત્ય છે અને તેથી તે અનાચરણીય છે. (૨) અસત્યને સત્ય કહેવું-ઠરાવવું એ પણ અસત્ય છે અને તેથી તે પણ અનાચરણીય છે. (૩) અસત્યને અસત્ય સાબીત કરવું- એ વાસ્તવમાં સત્ય છે. (૪) સત્યને સત્ય જ ઠરાવવું એ પણ હમેશાં આચરણીય છે. સંસારમાં અધિકાંશ જીવો ચાર ભેદોથી વ્યવહાર કરે છે, ચોથો ભેદ તો ખડુ દુર્લભ છે.

ત્રીજો ભેદ પણ સુરકેલ છે - કષ્ટ સાધ્ય છે. મોટે ભાગે લોકો પહેલા અને ખીજા ભેદમાં જ રમત રમે છે. જેના તરફથી આપણે સત્યની અપેક્ષા રાખીએ છીએ એ વકીલો ન્યાયાધીશો વગેરેમાં પહેલાં ભેદનાં

પ્રમાણ મોટો ભાગે દેખાય છે. તેઓ સત્યને સત્ય કે અસત્યને અસત્ય ઠરાવતા નથી કે જે તેમણે કરવું જોઈએ. આજે તો ઉલટી ગંગા ચાલે છે. 'દામ કરે કામ' બધે પૈસાની ખોલ ખાલા છે. અને તેનાથી સાચુ હોય તે જુઠું ઠરે છે અને જુઠું હોય તે સાચું ઠરે છે. વૈદ્ય, હકીમ, ડોક્ટર પણ આજે દહીંને બદલે પૈસાને જ મહત્વ વધારે આપે છે. બસ આજે ચારેય બાજુ પૈસાનું જ એક ચક્રી શાસન ચાલે છે. પરિણામે આજે કળયુગમાં સત્યનો જય નહિ પણ અસત્યનો જય ઠેર ઠેર દેખાય છે.

જૂઠું ખોલવું અને જૂઠું કરવું :—

સત્ય અને અસત્યના જ ભેદોમાં સત્યને સત્ય કહેવું કે માનવું એ સમ્યક્ત્વીની ઓળખાણ છે. એ રીતે જૂઠાને જૂઠો માનાવો કે કહેવો અસત્યને અસત્ય તરીકે જ ઓળખવું એ પણ આખરે તો સત્ય છે. એ બંને આદરણીય છે, આચરણીય છે. આ બંનેથી સમ્યક્ત્વી હોવાની પ્રતીતિ થાય છે.

જૂઠું ખોલવું એ વાચિક અસત્ય થયું. એ તો ખોલવાથી ખબર પડી જાય છે. પરંતુ જે ખોટું વિચારે છે એની ખબર કેવી રીતે પડે? આ તો માનસિક વૈચારિક અસત્ય છે. જ્યારે મનોયોગમાં સૌ વાર ખોટો વિચાર આવે ત્યારે માંડ એકવાર તે ભાષા યોગમાં ઉતરે છે.

પ્રશ્ન:— શું સત્ય ખોલવું સરળ છે કે અસત્ય ખોલવું સરળ છે? સત્ય ખોલવું સહજ છે કે અસત્ય ખોલવું સહજ છે? સત્ય ખોલવામાં વધારે ખુદ્ધ જોઈએ કે અસત્ય ખોલવામાં?

એક દુકાન ઉપર કેટલાય ગ્રાહકો આવે છે. જે દુકાનદાર દરેકને જુદા જુદા ભાવ કહેતો હોય તો તેને કેટલું યાદ રાખવું પડે? દરેક ને ઓળખવા પડે. કેને કેટલો ભાવ આગળ કહ્યો હતો તે પણ યાદ રાખવું પડે એમાંય ક્યાંય ભૂલ થઈ જાય તો આખરુંનું દેવાળું ખીણ બાજુ જોઈએ તો એ એકજ ભાવ નાના મોટા સૌને કહેતો હોય તો તેને કંઈ તકલીફ પડતી નથી.

પોલીસ કસ્ટડીમાં આરોપી આવે છે. ત્યારે તેને પોલીસ વખતો વખત જુદા જુદા પ્રશ્નો પૂછ્યા કરે છે. જે આરોપી જૂઠું ખોલતો હોય તો તેને કેટલાય જવાબો ઉપજવી કાઢવા પડે અને તે પણ તુરત જ

અસત્ય બોલવામાં વધારે મહેનત છે, વધારે બનાવટ કરવી પડે છે. બ્યારે સત્ય બોલવું સરળ છે. સત્ય બોલવામાં માથું ખંજવાળવું પડતું નથી. સત્ય સહજ છે, સરળ છે, આસાન છે. તેથી કહેવાય છે કે બાળકની જેમ સત્ય બોલો મતલબ નિર્દોષ સત્ય બોલો. બાળક નિર્દોષ હોય છે. ને સરળતાથી સહજભાવે સત્ય બોલી નાંખે છે. તેના મનમાં કૂડ કપટ છલ કંઈ હોતું નથી તેથી સહજ રીતે સત્ય તેના મુખમાંથી સરી પડે છે.

બાળકોને જૂઠું બોલતાં કોણ શીખવે છે ?

શું બાળકોને અસત્ય બોલવા માટે નિશાળે જવું પડે છે ? જૂઠું બોલતાં શીખવવાની તાલીમ માટે કોઈ સંસ્થાઓ છે ? બાળક શરૂમાં તો નિર્દોષ ભાવે જ સત્ય બોલતો હોય છે. પછી આપણે જ તેને જૂઠું બોલતાં શીખવાડી દઈએ છીએ.

નીચેથી કોઈ પૂછે છે શું કાંતિભાઈ ઘરે છે ? કાંતિભાઈએ બાબલાને કહ્યું. ‘ઠહી દે નથી’ બાબાએ કહ્યું ‘નથી’ નીચે વાળાએ પૂછ્યું ‘ક્યાં ગયા છે ? અંદરથી બાપે કહ્યું.-‘ કહે બહાર ગયા છે.’ નીચેથી વળી પ્રશ્ન આવ્યો ‘કાંતિભાઈ ક્યારે આવશે ?’ બાબાએ ગુંચાચો અને બોલ્યો ‘ભિલા રહો બાપુને પૂછીને કહું.’ પ્રશ્ન પૂછનાર સમજી ગયો અને ઉપર આવ્યો. બાબાને ઠપકો મળ્યો. ધીમે ધીમે આમ બાળક જૂઠું બોલવામાં નિપૂણ થતો જાય છે.

આજ બાળક બાપની સામે જૂઠું બોલે ત્યારે બાપ જીરવી શકતો નથી પણ બાપે જ તેને જૂઠું બોલતાં શીખવ્યું છે. આગળ જતાં બાળક મોટો થાય છે. નિશાળમાંથી સિનેમા જોવા ગયો. આવતાં મોડું થયું. પિતાએ પૂછ્યું, કેમ મોડું થયું ? બાળકે જવાબ આપ્યો, ‘બસને અકસ્માત થયો હતો.’ પિતાએ કહ્યું, ‘ભલો રહે ટેલીફોન કરીને ખાત્રી કરી લાંઉ’ વળી બાળકે ફેરવી તોળ્યું, ‘નાના, બસ ખાડામાં પડી ગઈ હતી.’ બાપે કહ્યું, ‘લાવ તપાસ કરું.’ બાળકે કહ્યું, ‘અરે ! બસના ટાયરમાં પંકચર પડ્યું હતું.’ આમ છેવટે બાળક પકડાઈ ગયો અને કબૂલ કરવું પડ્યું કે સિનેમા જોવા ગયો હતો. પણ આગળ જતાં તે જ બાળક જૂઠું બોલવામાં પાવરધો

થઈ જાય છે. પછી તે પકડાતો નથી. મૂળમાં તો તે પિતા પાસેથી અસત્ય બોલતાં શીખ્યો છે.

શ્રીકાંત નામનો ચોર, રાજા શ્રેણિકના સમયમાં થઈ ગયો. એક વખત પ્રસંગોપાત તેણે ધર્મિષ્ઠ જિનદાસને પોતાને ત્યાં જમવાનું આમંત્રણ આપ્યું. જિનદાસે કહ્યું “તારે ત્યાં જમવા નહિ આવું. તારો પૈસો અનીતિનો છે. એવા પૈસાનું અન્ન ખાતાં મારી પણ મતિ બ્રૂટ થઈ જાય. તું ચોરી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ લે. “શ્રીકાન્ત બોલ્યો,” શેઠ આ કેમ બને ? ચોરી તો મારી આજીવિકા છે. તેના વિના મારો શુભરો કેમ થાય ? જિનદાસે કહ્યું “તો તું સાચું બોલવાની પ્રતિજ્ઞા લે.” શ્રીકાન્તે તે કબૂલ રાખ્યું. ત્યાર પછી તે સત્ય જ બોલતો. એક વાર તે રાજા શ્રેણિકને ત્યાં જ ચોરી કરવા ગયો. માર્ગમાં શ્રેણિકરાજા અને અલયકુમાર મંત્રી મળ્યા. તેમણે પૂછ્યું “કોણ છે ? મહેલમાં કેમ જાય છે ? શ્રીકાન્ત બોલ્યો, “ચોર છું. ચોરી કરવા જઈ છું. “રાજા અને મંત્રીને લાગ્યું કે આતો મળક કરે છે. તેને જવા હીધો. પાછા વળતાં ફરી પાછો શ્રીકાન્તને શુભવેશે ફરતાં શ્રેણિક અને અલયકુમારનો ભેટો થઈ ગયો. તેમણે પૂછ્યું, “ક્યાં જઈ આવ્યો ? આ હાથમાં શું છે ?” શ્રીકાન્તે કહ્યું “મહેલમાંથી પેટી ઉઠાવી લાવ્યો.” રાજા અને મંત્રી હસી પડ્યા. તેમને આ વાત સાચી ન લાગી. ખીજે દિવસે રાજલંડારી ખૂમે પાડતો આવ્યો કે રાજલંડારમાંથી પેટી ચોરાઈ છે. રાજાને ખ્યાલ આવ્યો. તુરત જ શ્રીકાન્તને બોલાવ્યો. તેણે કહ્યું “તમને બે વાર તો કહ્યું હતું કે હું ચોર છું. ચોરી મેં જ કરી છે.” રાજા અને મંત્રીએ વધુ પૂછતાછ કરી અને વાતનો મર્મ પકડી પાડ્યો. મંત્રીએ વિચાર્યું આ માણસ કામનો છે. તેણે શ્રીકાન્તની નીમણુક રાજલંડારી તરીકે કરી અને શ્રીકાન્તે બાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં અને રાજાના પગમાં પડ્યો. વિચરો સત્યનો જય કેવી રીતે થયો ? અસત્યનું શું પરિણામ આવ્યું હોત ?

મૃષાવાદનાં કડવાં ફળાં:-

અસત્ય સેવનનાં ફળ ઘણાં કડવાં છે, તેનાં પરિણામ ઘણાં ભયંકર

અને દુઃખદાયી હોય છે. આ બાબત કલિકાલ સર્વંશ હેમચંદ્રાચાર્યાં
કહે છે

અલ્પાદપિ મૃષાવાદાદ્ રૌરવાદિષુ સમ્ભવઃ ।
અન્યથા વદતાં જૈનીં વાચં ત્વહહઃ કા ગતિઃ ॥

જરાપણ જૂઠું બોલતાં રૌરવાદિ નરકમાં જવું પડે છે, કે એવી દુર્ગતિઓમાં જવું પડે છે. તો પછી ભગવાનના સિદ્ધાંતથી વિપરીત ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરનારની, મહામૃષાવાદીની તો કેવી ગતિ થાય ? હેમચંદ્રાચાર્યાં તો આ અંગે યોગશાસ્ત્રમાં વિના સંકોચ કહે છે કે આવા અસત્યવાદીને માટે નિગોદ સિવાય બીજો કોઈ આરો નથી.

નિગોદેષ્વથ તિર્યક્ષુ તથા નરકાવાસિષુ ।
ઉત્પચન્તે મૃષાવાદપ્રસાદેન શરીરિણઃ ॥

જૂઠું બોલવાને કારણે જીવ આગામી જન્મોમાં અનંતકાયવાળી નિગોદમાં જાય છે. નિગોદના ગોળામાં અનંતકાળ સુધી જન્મો કરે છે. જ્યાં આંખના પલકારામાં સાડી સત્તરવાર જન્મ મરણ થાય છે. આવી ભયંકર દુઃખદાયી સ્થિતિમાં જીવનો કેટલો કાળ જાય છે. અસત્યને કારણે જીવ ઉત્તરોત્તર ભયંકર દુઃખદાયી એવી સાત નરકોમાં પણ ફરે છે. જૂઠને લીધે જીવ જ્યાં અવ્યક્ત ભાષા છે એવી તિર્યંચ યોનિમાં પણ ભટકયા કરે છે. વિચારો નિગોદ - તિર્યંચ અને નરક આ ત્રણ યોનિમાં અસત્ય સેવનની ચરમ સીમા આવી ગઈ જે અસત્યને કારણે આવી નીચ ગતિ મળે છે એવા અસત્યને છોડવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ છે જ નહિ. અસત્યના સેવનથી લોકમાં અપકીર્તિ સમાજમાં બદનામી અને નીચું બોવાનો વખત આવે છે. જેમ કુપથ્યના સેવનથી રોગોનું આગમન થાય છે. તે રીતે અસત્યના સેવનથી વેર, વિરોધ, પશ્ચાતાપ, અવિશ્વાસ વધે છે અને અપમાન સહન કરવાના દિવસો આવે છે. અસત્ય સેવનનાં કર્મો જ્યારે ઉદ્દેશમાં આવે છે ત્યારે મંદમતિપણું, મૂર્ખતા, પાગલપણું, તોતડા - બેબડાપણું, મુંગા-બહેરાપણું એવા રોગોની સજા મળે છે. નીચ ક્રૂણમાં જન્મ મળે છે. તેથી સાચા અર્થમાં સત્યવાદી બનવા માટે અનેકાન્તવાદી બનવું જોઈએ. સ્યાદાદ યકત ભાષા જ શુદ્ધ અને પૂર્ણ સત્યવાદી બનાવી શકે છે.

અસત્યથી બચવું.

સત્યવ્રતના પાલનમાં જે દોષોની-અતિચારની સંભાવના છે તેનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. (૧) એકાએક મોંમાંથી અવિચારી બોલવું. (૨) ગુપ્ત વાતો પ્રગટ કરવી. (૩) પોતાની સ્ત્રી ખાબત ગુપ્ત વાતો પ્રગટ કરવી. (૪) ભલા-ભોળા લોકોને ખોટો માર્ગ બતાવવો. ખોટો ઉપદેશ આપવો. (૫) ખોટા દસ્તાવેજો કે લખાણો કરવાં. કેટલીક વાર તો મૌન વધારે ઉપયોગી નીવડે છે. “મૌન સર્વાર્થ સાધન” વધારે બોલવા કરતાં મૌન રહેવાનો અભ્યાસ પાડવો જોઈએ. વધારે બોલવામાં અસત્યની સંભાવના વધારે રહે છે. તેથી હિત - મિત - પથ્ય - સત્ય બોલવું જોઈએ, બની શકે તો થોડાક શબ્દોમાં વાત કહેવાની ટેવ પાડવી જેથી અસત્ય સેવનની વધારે તક ન રહે. સૌ વિચાર કરીને બોલવું. “શતં વિચાર્યં વક્તવ્યં” !

અનુમાન વગેરે અસત્યનો પણ ત્યાગ કરવો.

અનુમાન અસત્ય :- જેમાં અનુમાનની સંભાવના વધારે છે. જે કહેતાં આપણા મનમાં પણ શંકા રહેતી હોય એવી વાત ન કરવી. સાધકે તો અનિર્ણયાત્મક વાત ન કરવી જોઈએ કે અસ્પષ્ટ રહે તે રીતે પણ વાત ન કરવી જોઈએ. અનુમાનનો અર્થ છે કે વાત પ્રત્યક્ષ નથી પણ કથન કરવાનું છે. આવે સમયે પણ ગંભીરતાથી કામ લેવું જોઈએ. દશવૈકલિકમાં તો સત્યવ્રતીને ભવિષ્ય કથન કરવાનો નિષેધ કરમાવ્યો છે, ભવિષ્યનું કથન કરવું ને મહાન વાત નથી પણ તેની અપેક્ષાએ મહાવ્રત સંભાળવું સાધુ માટે મહત્વનું છે. સાધુને કોઈ પૂછે કે મારે ત્યાં પુત્ર આવશે કે પુત્રી? સાધુએ કંઈ કહ્યું અને તેનાથી વિપરીત થવું તો અસત્ય કથન થયું. જે સત્ય નીવડે તો સાધુને અભિમાન થાય અને ફરીથી ભવિષ્ય વાણી કરવા લલચાય. આમ ભાવિ ક્ષણ કહેવાની પ્રવૃત્તિ સાધકે કરવી ન જોઈએ અને જે તે કરે તો પાપનો ભાગીદાર બને. અનુમાનથી બોલવામાં અસત્યની સંભાવના છે. માટે તેનાથી દૂર રહેવું.

શિવં મવતુ

卐 श्री धर्मनाथस्वामिने नमः 卐

प. पू. आचार्यदेव श्रीमद् विजयसुषोभसूरीश्वरल म. सा. तथा

प. पू. मुनिराज श्री अज्ञुविजयल मडाराज

(राष्ट्रभाषा रत्न-वर्धा, साहित्यरत्न-प्रयाग, न्याय दर्शनार्थ-मुंबई)

आदि मुनि मंडलना

वि.सं. २०४५ना जैन नगरश्री संघमां यातुर्मासहरभ्यान

श्री धर्मनाथ पो. डे. जैननगर श्वे.भू. जैन संघ-अमहावाह

— तरङ्गथी योळयेळ १६ रविवारीय —

* यातुर्मासिक रविवारीय धार्मिक शिक्षण शिबिर *

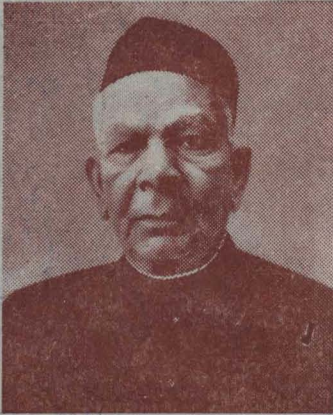
नी अंतर्गत चालती

प. पू. मुनिराज श्री अज्ञुविजयल मडाराजना

● “पापणी सजा मारे” ● — विषयक

रविवारीय सचित्र लहरे प्रवचन श्रेणि

—नी प्रस्तुत पांचमी पुस्तिका

स्व. शेठ ज्योतिलाल भक्तलाल दलाल

स्व. ताराबेन ज्योतिलाल दलाल

(३ ना दलाल)

अज्ञुकुमार ज्योतिलाल

श्रीमति मिनाक्षीबेन अज्ञुकुमार,

पुत्र प्रबुध, हेतुल आदि दलाल परिवार, ५८, जैन नगर-पालडी

ना उदार सौजन्यथी छपावी प्रसिद्ध करवाभां आची छे.